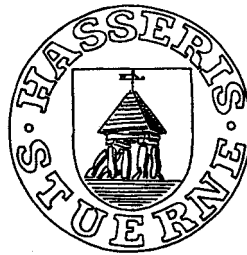

Hasseris Å

En kulturhistorisk vandring langs åen fra præstegårdshaven i
Øster Hornum til Ny Mølle i Aalborg

Ole Færch og Jørgen Elsøe Jensen

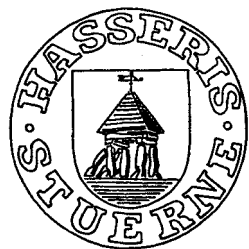
2008

Hasserisstuerne

Hasseris Å – en kulturhistorisk vandring langs åen
Tekst og research: Ole Færch og Jørgen Elsøe Jensen
Redaktion og layout © Jørgen Elsøe Jensen
Sat med Plantin og trykt på 135g Satimat
hos Special-Trykkeriet Viborg a-s
Oplag 1000 eksemplarer
ISBN 978-87-991063-3-2

Tak for økonomisk støtte til

Spør Nord Fonden
Aalborg Kommune
Friluftsrådet
Kjems-Fonden
Bente Klercke Fonden

Forside: *Hasseris Å ved Restrup Vandmølle og Restrup hovedgård (vest opad). Udsnit af Vejkort 1798. Rigsarkivet.*

Forord

Det danske landskab er gennemkultiveret. Siden bondestenalderen for små 6.000 år siden er så godt som al jord i større eller mindre udstrækning gået på, afgræsset, dyrket, delt, bebygget, beplantet, matrikuleret, asfalteret. I bund og grund drejer aktiviteten sig om at overleve, for mennesker er som alt andet levende henvist til at kanalisere stof og energi fra naturen gennem sig selv. I sin mest enkle form sker det ved at indsamle føde, men når mennesker bliver flere, må andre strategier tages i anvendelse. En af dem er at tæmme dyr, der kan æde det, mennesker ikke selv kan udnytte, en anden er at dyrke afgrøder. Dermed springes et led i fødekæden over, for kreaturer bruger hen mod 9/10 af deres energiforbrug på at holde sig selv i live, og det er spild, når man ser rent fødemæssigt på sagen. Agerbrug kan dog ikke praktiseres på alle arealer, og for at holde dyrkningsjorden ved gødningskraft må kreaturer næsten altid indgå i omdriften. Sådan forholdt det sig, indtil olie og kunstgødning kom ind i landbruget efter 2. verdenskrig. Desværre medfører enhver ny strategi, at forbruget af kalorier stiger pr. produceret fødeenhed. Det betyder, at mennesker må arbejde mere, når de bliver flere, men både den voksende arbejdsbyrde og begrænsninger i menneskers antal kan der kompenseres for ved at forbruge stadig større dele af Jordens lagre af energi.¹ Det har vist sig at være en farlig vej.

Det var først i slutningen af vikingetiden og især i 1100-årene, at folk på den sydsandinaviske landbrugsslette begyndte at spise korn i større udstrækning. Det viser undersøgelser af æggehvide-stoffer i

samtidens skeletter ganske klart. Tidligere brugte man korn til dyrefoder eller til øl. Endnu i 1100-årene bestod kosten mest af kød og ost, men derefter blev korn, kværnet til gryn eller mel, kogt eller bagt med mælk eller øl, en central del af hverdagskosten. Det skete i forbindelse med en omlægning af agerbruget fra ard til plov. Plovbruget krævede både et større forbrug af arbejde og gav et større afkast pr. areal, og tillod samtidig en stærk udvidelse af det dyrkede areal. Europas befolkninger voksede, det havde de gjort siden 600-årene, og plovbrug var en effektiv måde at gøre ledigt arbejde nyttigt og skaffe plads. Til gengæld krævede det jern i store mængder til plovens skærende dele, og det kunne jordbrugeren ikke selv lave. Resultatet blev en opdeling af det produktive landskab efter dets fremherskende ressourcer, agerbrug hvor jord og klima var til det, jernudvinding hvor skove og malm fandtes, men hvor fødeproduktion af naturgivne årsager var vanskelige. Plovbruget trak markedsøkonomi, byanlæggelse og gensidig afhængighed med sig. Når mennesker ikke længere kan overleve uden at udveksle med hinanden, bliver der behov for omfattende systemsikkerhed.

Korn må efterbehandles for at blive til mad. Det kunne vandkraft bruges til. I Danmark kendes vandmøller netop fra denne tid, hvor korn i større udstrækning kom til at indgå i den daglige kost. Den udnyttelse af det strømmende vand, som krævede opstemninger og fysiske ændringer af vandløb, er med andre ord ikke særlig gammel herhjemme, set fra en historisk synsvinkel. At bygge møller har man haft erfaring med flere steder på Jorden, bl.a. i den antikke verden, og teknologien overlevede i Sydfrankrig og Italien, hvorfra den spredtes med det nye agerbrug over Nordfrankrig til England. Den be-

kendte Domesday Book (1080-1086) opregner ikke mindre end 5624 vandmøller i England, så der havde man været i gang med plovbrug et stykke tid forinden. I vores hjørne af verden kunne byggeriet af lidt større møller formentlig først svare sig hen mod slutningen af 1000-årene. Skriftlige belæg findes fra 1135 (Næstved), og et lille århundrede senere byggede man også vejmøller.² Hvad det hele egentlig drejede sig om, at knuse korn mellem to sten, havde man vidst gennem årtusinder, men der var ikke nogen grund til at gøre mere ud af den sag, før det blev nødvendigt.

Med muligheden for at bruge vand som kraftkilde fulgte også stridigheder om retten til at udnytte og regulere vandløb. I princippet blev det gennem 1100-årene kongens rettighed (regale) at besidde det, som ingen ejede, herunder havene, det strømmende vand og deres fisk, og dermed også at tage afgifter af vandets brug. Afgifter stod centralt i det gamle samfund. Befolkningstilvæksten i Europa gjorde det muligt for en elite at skille sig ud og gøre krav på dele af de almindelige husholdningers produktion under påstand om ejendomsret. Folk levede på landet og af landbrug, og det meste af det, man lavede, forbrugte man selv, men noget kunne afkræves. I Jyske Lov 1241 understreges det, at kongen ikke tillader, at vand løber ud i havet uden først at have gjort landegavn. Vi ved ikke, hvor rigoristisk det kongelige regale blev forvaltet gennem tiden, det krævede i det mindste en temmelig omfattende administration og overvågning at fordele brugsretten og forbyde den enkelte husstand at male korn til eget behov. Men det kunne åbenbart svare sig, for i princippet indførtes møllevang, og det strømmende vand forblev til ind i 1800-årene et kongeligt regale, som kronen kunne benytte sig af som indtægtskilde.

Hasseris Å er en af det nordlige Himmerlands mange mindre vandløb. Den udspringer ved Øster Hornum øst for Nibe, løber raskt ned gennem det storbakkede himmerlandske plateau og søger derfra ud mod Limfjorden gennem et bælte af lave strandenge. Lokalhistorikeren Ole Færch har gennemgået kilderne til åløbets historie siden middelalderen, og de tegner et forbavsende og ret ukendt billede af, hvordan et forholdsvis lille vandløb spillede en ganske anden rolle for livet, end i dag. Hvis udnyttelsen af det strømmende vand har været lige så omfattende andre steder, kan fremtidig forskning føje et nyt kapitel til det, vi allerede ved om den intensive udnyttelse af det danske landskab i fortiden. Samtidig kan man begynde at udpege de steder, hvor anlæggene lå, og sammenligne sporene i marken med vidnesbyrdet i kilderne. Dermed åbner der sig helt nye muligheder for at gå på opdagelse i det strømmende vands kulturlandskab og måske i tide overveje, hvordan den slags spor af menneskers aktivitet i fortiden kan bringes med over i fremtiden. Som sådan er denne lille tryksag kun et skridt i en langt større opgave.

Ole Færchs undersøgelse har stået på gennem mange år og bygger på et grundigt kildestudium. De mange henvisninger og en række supplerende oplysninger findes i noterne. Forfatteren vil gerne takke skovejer Helge Jacobsen for mange oplysninger og rundvisninger i Restrup Skov. Tak for hjælp til medarbejdere i det tidligere Nordjyllands Amt, Vaun Jensen, vandløbskontoret, Bent Jørgensen, vejafdelingen, og Jan Kock Nielsen, landskabskontoret, til Eli Jensen, teknisk afdeling i den tidligere Støvring Kommune, og til Bent Juel, vandløbskontoret, og Jørgen Tomra Andersen, kortafdelingen, i Aalborg Kommune.

Hasseris Å

I Danmark er vandløbene som regel kun små. Sådan er landets skala. Men de kan sagtens udnyttes, som de er, til drikke- og husholdningsvand, til at fiske i, kreaturvandinger, som skel mellem ejerlaug, kraftkilder, og til at omgive sig med. De første former for udnyttelsen går tilbage til jæger- og samlersamfundet og er fortsat til i dag. At anvende vandløb som skel mellem ejerlaug kendes senest fra yngre jernalder, mens udnyttelsen af vandkraft i hovedsagen stammer fra middelalderen, og det gælder også brugen af vand i en beskyttelsesmæssig sammenhæng. Disse fælles træk gælder mange steder i verden og også for Hasseris Å. En rekreativ udnyttelse hører derimod til i det moderne velfærds- og fritidssamfund, som er knyttet til byliv og lønarbejde, der deler tilværelsen op i sektioner. Langt de fleste mennesker i fortiden levede på landet og af at bruge det, for dem spillede overlevelsen, årets gang og slægtens skiften en meget større rolle i livet. De havde utvivlsomt en anden nærværende glæde af vandet og den rige variation, det tilfører landskabet.

Den nord- og østlige del af limfjordslandet består af store flader af hævet havbund fra stenalderen. For godt 8.000 år siden medførte en varmeperiode, at Jordens isdække smeltede hastigt tilbage, så havspejlet steg. I Danmark havde dette stenalderhav sin største udstrækning gennem flere perioder indtil for ca. 6.000 år siden, hvor det nordlige Jylland henlås som et stort øhav. Derefter har landhævning været fremherskende. I løbet af et par årtusinder overgik havbunden af sand og ler til udbredte strandenge,

kær og moser. På Himmerland-siden støder de ind til et plateau af skrivekridt, der rejser sig i et uroligt relief over den gamle havbund. Skrivekridt er dannet af millimetersmå havlevende organismer med skaller af kalk omkring sig og stammer fra en periode for 250-60 mio. siden, hvor Danmark og dele af Nordtyskland var havdækket. Det menes, at plateauet bag efter har rejst sig ved forkastninger i undergrunden, og at det oprindeligt udgjorde én sammenhængende flade, hvis nordgrænse løb nord for Nørresundby. Nord herfor træffes undergrunden af skrivekridt nemlig betydeligt under havets nuværende overflade, mens den syd for findes i op til 80 m højde. Ved senere forsænkninger og erosion gennem ca. 60 mio. år er plateauets nordrand trængt tilbage og står nu forrevet af næs med afsondrede øer og holme foran sig i de udbredte flader af strandenge; se fig. 1 og 23.

Hasseris Å er ca. 15,7 km lang. Den udspringer fra præstegårdsdammen i landsbyen Øster Hornum, strømmer raskt gennem det herligt kuperede landskab vest om landsbyen Volstrup, gennem Tostrup og ned til hovedgården Restrup, hvorfra den i dag fortsætter i gravede kanaler over engene til Limfjorden vest for Hasseris. Sammen med Binderup Å og Guldbækken afvander den en hovedpart af Himmerlands nordlige del mellem Aalborg og Nibe. Åen træder frem i kote ca. 35 m, og den største del af faldet, ca. 31 m, findes til og med Konsulens Bro ved Restrup Skov. Det er over en strækning på ca. 9,3 km, svarende til et gennemsnitligt fald på 3,3‰. Efter et stryg kort efter Konsulens Bro er faldet kun ca. 2,3 m over de sidste 6,4 km til udløbet i Limfjorden, svarende til et gennemsnitligt fald på 0,36‰.

Indtil 1897 løb åen i et gravet leje hen over strandengene fra Konsulens Bro ved Restrup Skov til Drastrup, hvor den optog Hyldstrømmen, og derefter

ter mod nord langs foden af Hasseris-øen til Vesterå i Aalborg. Kanalen stammede fra 1594, fremgår det af en omfattende sag. Det år tog Hannibal Gyldenstjerne til Restrup flere vidner på, at den kongelige lensmand på Aalborghus havde gravet et nyt leje til åen og ledt den ind til Ny Mølle og Vesterå i Aalborg, men det lange, flade løb til opstemningen ved møllen stuede vandet sammen og gjorde skade på engene helt op til Frejlev, hævdede Gyldenstjerne, og fiskeriet i åen var det også slut med. Det skabte splid og klager gennem mange årtier, for kongen havde nok ret til det strømmende vand, men havde han også ret til at lede det derhen, hvor han ville og til skade for andre? 1654 blev Jørgen Marsvin til Restrup anklaget for at have ledt åen ud til Limfjorden gennem en ny grøft, så Ny Mølle ingen vand havde.³

Hvordan løbet over engene tog sig ud før 1594 er mindre klart. På et kort fra o. 1570 af den hollandske korttegner Gerhard Mercator (*1512 †1594),⁴ optræder en stor sø ved herregården Restrup (fig. 14), og efter Johs. Meyers kort o. 1650 (fig. 22) og Peter Hansen Resens fra o. 1677 havde søen afløb ret nordpå. Men noget tyder på, at hverken Meyer eller Resen var ret nøjagtige med hensyn til åens løb over engene, som tilsyneladende var mere østligt. I øvrigt gengiver de en situation, som fandtes før 1594, så de må have tegnet af efter et ældre forlæg. I et tingsvidne fra 1534 siges det, at der løb en å i skellet mellem

Fig. 1. Hasseris Å udspringer ved Øster Hornum, løber gennem Tostrup til Restrup hovedgård, hvorefter den i gravede kanaler søger over de lave strandenge til udløbet i Limfjorden vest for Aalborg. Udsnit af Danmark 1:100.000, Topografisk Atlas. Geodætisk Institut. København 1982. © Kort & Matrikelstyrelsen (254).

landsbyen Hasseris' og hovedgården Restrups jorder, og at den dannede østskel til hovedgårdens store eng, Fjordengen. Det betyder formentlig, at Hasseris Å i middelalderen løb mod øst efter Konsulens Bro og derefter mod nord til Limfjorden ved sognegrænsen en lille kilometer vest for den nuværende kanal, mens Hyldstrømmen havde et eget løb til Mølholm og afvandede de flade, lavtliggende engarealer fra Frejlev til Limfjorden. Den kanal, lensmanden på Aalborghus lod grave i slutningen af 1500-årene, synes at have omfattet det meste af strækningen fra Frejlev til Hyldstrømmen og videre rundt om Hasseris-øens nordside til Aalborgs Vesterå. I det tilfælde omfattede projektet gravning af over 7 km vandløb. Den slags store vandreguleringsarbejder er ikke ukendt andre steder i landet.

Fra Øster Hornum til Tostrup

Mens der hersker nogen uklarhed over løbet gennem engene for 400-500 år siden, er der større vished om opstemningerne og udnyttelsen af vandet på det øvre løb og omkring hovedgården Restrup. Så lad os starte ved begyndelsen. I dag udspringer åen fra dammen i præstegårdshaven i Øster Hornum, der er en middelalderlig landsby, hvis gårde og huse lå langs bygaden fra syd mod nord neden for kirken. Oprindeligt piblede vandet frem fra bakkerne i gadens nordøstende og løb som en bæk gennem et sumpet område nord for landsbyen. Dammen, som åen nu løber fra, er ikke særlig gammel. Under 1. verdenskrig fik Øster Hornum en ny indbygger, Viggo Hovgaard, der var uddannet maler og slog sig ned for at starte som mester. Sammen med tømrer Christian Rønn fandt de på at etablere et elektricitetsværk. Den lille bæk langs østsiden af vejen blev lagt i en

grøft og ved præstegårdshaven opstemmet til en mølledam. For at få vand nok lavede de et par ekstra boringer i bunden af dammen, men værkets kapacitet rakte alligevel ikke til meget. Strøm til motorer kunne der ikke blive tale om, og ingen måtte have elpærer med større effekt end 25 Watt. Det fortælles i øvrigt, at strømmen en aften udeblev rundt om i byen. Da man undersøgte sagen, viste det sig, at Hovgaarders svend havde fået fat i en 200 Watt pære med det resultat, at han stjal al strømmen fra de øvrige brugere.

I sine erindringer fortæller Carl Haase, tidligere snedker- og tømmermester og sognerådsmedlem i Øster Hornum: “På grund af krigen i 1914 slap petroleum op. Jeg kan ikke huske hvornår, men der blev lavet et lille elværk i byen. Der blev lavet boringer langs bækken og dammene, og vandet blev stemmet op ved, at udløbet lukkedes ved et stighbord, og der blev bygget et lille hus med en turbine. Til aften åbnede man for vandet, og så startede maskineriet. Det var en ringe belysning, men alligevel syntes vi, at

Fig. 2 (til venstre). Før udgravningen af den nuværende dam på østsiden af vejen og indretningen af et lille elværk under 1. verdenskrig udsprang åen neden for præstegården i Øster Hornum. Derfra løb den under vejen og fortsatte over engene. Foto o. 1910. Lokalhistorisk Arkiv for Størring Kommune. Øster Hornum.

Fig. 3 (ovenfor). Dammen var ikke ret stor, men alligevel til stor fornøjelse. Slusen og turbinehuset lå neden for broen t.v. Foto fra vejen mod Nibe o. 1925. Lokalhistorisk Arkiv for Størring Kommune. Øster Hornum.

det var en gevaldig storhed. Når klokken nærmede sig 10 om aftenen, blev der givet tre blink med lyset, og så vidste vi, at nu var der ikke mere vand, og dermed ingen lys. Så kom højspændingen. Jeg tror det var i 1921-22. Det var vel nok en omvæltning, nu kunne vi bruge maskinerne i fuldt omfang.”⁵ Pionerprojektet, som man må kalde det, holdt altså ikke så længe, men trods alt forsynede bækken og dammen byen med lys i perioden fra omkring 1915 til først i 1920’rne, hvor Himmerlands Elforsyning begyndte

Fig. 4. Møllerne på den øverste del af åen var alle skvatmøller, dvs. små og afgiftsfrie private møller. I Sandbæk-møllen på Sydvestsjælland fra slutningen af 900-årene blev vandet stemmet op i en lav dam med overløb ved siden af møllen. Når møllen skulle køre, trak man et skod op, så vandet løb gennem et trug til skovlhjulet. Efter Axel Steensberg (1983): Borups bønder. Wormianum; s. 101.

at trække vekselstrømskabler ud over hele egnen. I 1940 anlagde man et stadion i nærheden af det område, hvor vandet springer ud af bakkerne, og den øverste del af bækken blev lukket ind i en betonkanal hen til dammen i præstegårdshaven. Elværkets sluse findes stadig, den holder fortsat vandet opstemmet i dammen.

Fra dammen i præstegårdshaven og nordpå kaldes bækken Volstrup Bæk. Undervejs får den tilløb fra Grønkilde. Et par kilometer nord for Øster Hornum

Fig. 5. Den første større vandmølle var Tostrup Mølle syd for Tostrup. Dele af dæmningen er stadig tydelig i landskabet. Foto fra vejen mellem Godthåb og Tostrup ved gården Goerim. Ole Færch foto.

støder Frendrup Bæk til. Den udspringer ca. 800 m længere mod vest i et sumpet område neden for Frendrupgård, som Viborg-bisperne ejede, og som blev nedlagt sidst i 1500-årene. Det var en eneste-gård, altså en gård uden for driftsfællesskab med andre gårde. Ved en udgravning vest for gården i 1975-1976 afdækkede man resterne af en dæmning over en skålformet dal, hvor der endnu er et sumpet område med afløb nordpå til Frendrup Bæk. Formentlig har der været en lille skvatmølle her, som hørte til gården, dvs. en ganske lille mølle med vandret hjul og lodretstående aksel.

Efter at have optaget Frendrup Bæk løber Volstrup Bæk mod øst, hvor den kort før Volstrup optager Langager Bæk og søger mod nord. Efter lokal tradition skete navneskiftet til Hasseris Å først ved kommunegrænsen mellem Aalborg og Støvring nord for Volstrup. På det sted har åen for længst fået sin gennemsnitlige bredde på et par meter med raskt strøm-

mende vand. Omtrent et par hundrede meter syd for det sted, hvor vejen mellem Volstrup og Tostrup krydser åen, løber en lille bæk fra Sønderholm Plantage gennem en dal til åen. Kort før dens udløb har der tidligere været en mølledam og mølle. For en del år siden fandt ejeren af ejendommen, Helge Jacobsen, en møllesten på stedet og satte den i sin have. Der har givetvis også været tale om en skvatmølle. Hvornår den har været i brug, vides ikke.

Tostrup Mølle

Syd for Tostrup når åen frem til en snæver dal med stort fald, hvor det var naturligt at anlægge en vandmølle. En sådan mølle ved Tostrup nævnes i et skifte af 7. september 1569 om deling af hovedgården Restrup. Herremanden Gabriel Gyldenstjerne til Restrup var død 25. februar 1555, enken Kirstine Jepsdatter Friis til Lyngholm 16. maj 1565.⁶ De havde ingen børn, så godset blev delt ved et såkaldt samfrændeskifte mellem Gabriels brødre eller deres enker, nemlig Mogens Gyldenstjerne til Søholm og Fuldtofte, Anne Parsberg, enke efter Christoffer Gyldenstjerne til Ivernæs, og Jytte Podebusk, enke efter biskop Knud Gyldenstjerne til Vosborg (se ejerlisten s. 19). I oversættelse hedder det bl.a. Ligeledes skal jeg Jytte Podebusk, hr. Mogens Gyldenstjerne og fru Anne Parsberg have lige meget af disse fire møller, som tidligere gav det nedenstående i afgift, men som de dog ikke er gode for, Hestvad Mølle tre læster

Fig. 6. Tostrup Mølle lå ved åen ud for nævnet »Godrem«. Den blev ødelagt ved et dømningsbrud o. 1627 og afløst af en vejmølle ved Sønderholm, som brændte i julen 1708. En ny vandmølle ved Tostrup opførtes derefter, den lå noget tættere på landsbyen. Udsnit af formindret sognekort s.06112a. © Kort & Matrikelstyrelsen (254).

mel, Tostrup Mølle tre læster og tre pund mel, Binderup Mølle tre læster mel, samt Dragsbæk Mølle en læst mel.⁷

Læsten var et hulmåsenhed for tørre varer, størrelsen varierede efter varens art, men lå i almindelighed mellem 1,3 og 3,1 m³. En læst korn var således lig 22 tønder = 3,061 m³ korn. Til et pund gik 24 skæpper, og en skæppe var lig 1/8 tønne = 17,4 l, så et pund er altså tre tønder. Tostrup Mølle skulle således svare tre læster = 66 tønder og tre pund = 9 tønder, i alt 75 tønder korn = 600 skæpper á 17,4 l = 10.440 l eller 10,44 m³.

Tostrup Mølle må have ligget i skellet mellem den gård, der nu er matr. nr. 6 og den gård, der hedder Goerim, matr. nr. 1a, syd for Tostrup. I middelalderen tilhørte Goerim Viborg domkirke, den nævnes i domkapitlets statutter af 8. juni 1440 og har siden udgjort en egen ejendom uden for landsbyens ejerlaug.⁸ Efter at være nævnt i samfrændeskiftet fra 1569 optræder møllen igen 30. oktober 1609, hvor Niels Olufsen i Tostrup Mølle vidnede på Hornum herredsting om nogle engskifter i Nørre Kær,⁹ men omkring 1627 var den gået ud af drift, fremgår det af et tingsvidne af Hornum herredsting 26. oktober 1674.¹⁰

Det er med andre ord ikke til at sige, hvornår denne mølle blev bygget, men det var før 1569, og den holdt til hen ved midten af 1620'erne. I matriklen fra

1664 anføres: Thostrup Mølle som er øde, og har været det meget længe, htk. 4½ td. 2 skp. Kan ingen husbond til dette sted opspørge, eftersom den er øde och ej vorder opbyggt.¹¹ I en afskrift fra 1680 af 1664-matriklen fremgår, at skatkammeret har strøget dette hartkorn, fordi: "Tostrup Mølle er og har været øde i mer end Mands Minde, er ej Sted eller Mølle Dam at Kiende, derfor af Skatt Cammeret Korted 4½ td 2 skp". I matriklen fra 1688 angives den ikke.¹² Møllen synes med andre ord at være gået ud af drift under Kejserkrigen 1625-1629, men vedblev at bestå en tid som en mulig indkomstkilde, og

Hartkornet udsprang af de årlige afgifter, landgilden, som fæstere af jord og gods skulle betale, og som faldt i mange forskellige produkter, korn, smør, honning, mel. I tilfælde af arvedelinger og mageskifter af gods kunne der være behov for at sammenligne værdisindholdet af afkastet. I den sammenhæng indførtes en takst, som omsatte produktets værdi til »hårdt korn« – rug, hvede, byg med hård kerne modsat havre. En tønne hårdt korn svarede til 139,1 l, eller det, der skulle til for at beså en tønne land, som efter den sjællandske alen modsvarede 14000 al² eller 5590 m², men efter den almindeligt brugte alen var en tønne land 5516,2 m². Hartkornet opstod i middelalderen, og det fandt snart også anvendelse som værdimål i større vurderings- og beskatningssager. I det følgende angives hartkorn i tønner, skæpper, fjerdingkar og album med bindestreg imellem. Album er 1/3 fjerdingkar = 1,45 l, fjerdingkar er 1/4 skæppe = 4,35 l, og en skæppe er 1/8 tønne = 17,4 l.

det tilliggende jord bestod fortsat som en særskilt lod. Det omtales to gange i 1654,¹³ i 1665 synes det at have været bortfæstet til Lars Jensen i Tostrup,¹⁴ og Jørgen Marsvin til Restrup ejede halvdelen og Hans Stensen resten, fremgår det af to sager ved Hornum herredsting 6. og 20. februar 1665.¹⁵ Loden nævnes igen 1678, 1680 og 1688.¹⁶ Møllen angives på Johs. Meyers kort fra ca. 1650; se fig. 22.

Restrup Vejmølle og Tostrup Ny Vandmølle

Hestvad Mølle, den første som nævnes i skiftet fra 1569, spiller en rolle for, at der igen blev bygget en vandmølle ved Tostrup, denne gang lidt nord for den tidligere. Hestvad Mølle bliver beskrevet senere, den lå nord for herregården Restrup og udnyttede vandet i den store sø, der var stemmet op omkring denne hovedgård. Imidlertid brød diget ved Hestvad sammen o. 1651, og møllen skyllede bort. Den blev erstattet af en vejmølle mellem Restrup og Sønderholm, men den brændte i julen 1708, og først derefter kom der atter en vandmølle ved Tostrup. Tostrup Ny

Vandmølle har efter alt at dømme ligget lidt nord for Tostrup Mølle, men i dag er der ingen spor efter den i terrænet. Den blev bygget af Restrup hovedgårds ejer og overdraget i fæste til den tidligere fæster af vejmøllen, Poul Nielsen.

Vejmøllen, som Poul Nielsen havde i fæste, var en stubmølle og omtales i Christian 5.s matrikel, markbogen 1681-83.¹⁷ Den var formentlig bygget i den sidste del af 1650'erne, for det fremgår af kilderne, at den afløste vandmøllen ved Restrup (Hestvad Mølle), der var øde og ikke kunne genopbygges. Restrup Vejmølle anføres i 1688-matriklen og nævnes flere gange siden, bl.a. under Restrup i konsumtions- og folkeskatten 1. januar 1699/1700 som: "En Vejmølle, Povel Nielsen og hustru".¹⁸ Vejmøllens brand i 1708 og bygningen af en ny vandmølle ved Tostrup samt oplysninger om Poul Nielsen og hans familie fremgår af et skifte fra 1768 i Restrup godsarkiv. Skiftet angår en datter af Poul Nielsen, Anne Poulsdatter. Hun var blevet enke efter Jens Jensen Wammen i Nørholm, og de døde barnløse. Derfor arvede hendes søskende, og en af dem var Niels Poulsen,

Fig. 7. Tostrup Ny Vandmølle blev ødelagt ved et dæmningsbrud i 1738, og der er ingen synlige spor tilbage af den i dag. Foto fra det omtrentlige sted med den sydlige ende af Tostrup i baggrunden. Ole Færch foto.

mesterskrædder i Flechefjord i Norge.¹⁹ Let omskrevet fortæller han det følgende i et brev, som er indført i skifteprotokollen. Angaaende min fødsel og hvem mine forældre er, er min vidneforklaring som følger: Aar 1700 er jeg født og døbt den 15. oktober i Sønnerholm Kirke af Prousten Povel Kjærulf.

Min fader hed Povel Nielsen og boede imellem Sønnerholm og Restrup, og havde en Vejrmølle udi forpagtning af Herren paa Restrup. Samme Mølle afbrændte i julen imellem 1708 og 1709. Et aars tid efter byggede Herren paa Restrup en vandmølle i Tostrup, som min far beboede saa længe jeg var

hjemme (på egnen). Samme aar som møllen brændte tog min morfader, Anders Lauersen Degn i Sønderholm, mig til sig indtil mit 14 aar, da han skjekkede mig til Kjøbenhavn. På rejsen blev jeg imidlertid opbragt af svensken (under Store Nordiske Krig 1709-1720) og ført til Warberg, og kom derfra til Kjøbenhavn til min morbroder, som satte mig til skræder haandværk, og rejste saa til Bergen i Norge 1720, har saa været her i riget indtil denne tid.²⁰

Tostrup Ny Vandmølle figurerer i et kopskatmandtal 1711, hvor også Poul Nielsen og hustru Sofia Andersdatter nævnes.²¹ 1717 fæstede Niels Thomsen gård nr. 4 i Tostrup samt Tostrup Ny Vandmølle, som "Chresten udi Ridemands Mølle har haft".²² Chresten i Ridemands Mølle ved Godthåb var Chresten Falentin Berg, som altså har haft Tostrup Ny Vandmølle i fæste mellem 1711 og 1717. Fra Niels Thomsen overgik vandmøllen 3. april 1723 til Chresten Jensen af Lundergårds Mølle mod at holde den ved lige og magt og male kornet til Restrup,²³ men hvis der ikke males for Restrup, var afgiften 9 td. rugmel, 9 td. byg og 18 rdl.²⁴ Reelt overtog Chresten Jensen fæstet noget tidligere, for Niels Thomsen døde inden 1721. Selv døde Chresten Jensen 27. juli 1738 »i vandfloden«. Dæmningen er formentlig brudt sammen og mølleren revet med. Derefter er der ingen tegn på, at denne vandmølle ved Tostrup eksisterede mere, og i 1757 nævnes den som øde.²⁵

Det var ikke længe, Tostrup Ny Vandmølle holdt, 28 år, og den blev åbenbart så grundig ødelagt, at ejeren på Restrup ikke ville bruge penge på dens genopbygning. I stedet omtales 1739 en ny vejrmølle i Restrup, som i hartkorn nøjagtig svarede til den tidlige vejrmølle. Alt tyder på, at denne nye vejrmølle blev bygget som erstatning for Tostrup Ny Vandmølle, og at den blev opført på det samme sted mellem

Restrup og Sønderholm, som den tidligere vejrmølle havde stået. Den nye vejrmølle, som givetvis også var en stubmølle, nævnes herefter kontinuerligt gennem 1700-årene.²⁶ Den 16. januar 1746 blev Anders Nielsen, møller i Restrup Vejrmølle, begravet. Da efterfølgeren, Niels Jensen Møller, giftede sig i 1750, fæstede han et hus i Tostrup og måtte beholde det, så længe han tjente i møllen.²⁷ Skiftet efter Niels Møller blev afholdt 2. september 1775 og han blev begravet otte dage senere.²⁸ Et par år forinden, 9. september 1773, blev Restrup brohus med vindmølle fæstet af Peder Nielsen Doctor af Hasseris.²⁹ Han døde imidlertid i 1777, og der er muligvis ikke indsat en ny fæster af vejrmøllen efter ham. I det mindste blev den snart opgivet og erstattet af en vandmølle i Store Restrup.

Restrup Vandmølle ved Nibevej

Ved Nibe-Aalborg landevejen umiddelbart syd for herregården Restrup lå indtil for en generation siden Restrup Vandmølle. Møllebygningen og møllesøen eksisterer stadig. I Restrup godsarkiv findes en designation på gods fra ca. 1830, og her nævnes en attest på en vandmølle ved Restrup, dateret 31. januar 1783. Med attesten opnåede godsejeren den fornødne tilladelse til byggeriet og udnyttelsen af det strømmende vand, som fortsat var kongens regale.³⁰ Vandmøllen indgik muligvis som et led i anlæggelsen af den barokhave ved Restrup, der synes at stamme fra 1779-1783. Barokhaver ved herregårde eller franske haver var først og fremmest formelle haver, der tjente til at fremhæve godsejerens status. For at få vand til møllen blev åen forlagt fra sit oprindelige leje ca. 400 m nord for Tostrup. Forlægningen er sket ved at grave en kanal, der nogenlunde følger den samme højdekote langs ådalens østside og afgrænses af en lille

Fig. 8. Tostrup Ny Vandmølle blev erstattet af en ny vejmølle, som udgik af drift ved opførelsen af Restrup Vandmølle 1783. Den har lignet denne vandmølle ved Gammel Viffertsholm, selv om vandhjulet (1) ikke har stået inde i møllen og heller ikke været et underfaldshjul, som i dette tilfælde. Desuden havde møllen i Restrup en ekstra kværn.

Vandhjulet driver akslen (2) med gravhjulet (3), som via krondrevet (4) omskaber den vandrette rotation til en lodret.

Kammene på stjernhjulet oven for (5) går i udveksling med kværndrevet (6), som gennem et hul i den nederste kværnsten (8) driver den øverste rundt (7). I princippet drejede det sig om at få den virksomme kraft på det langsomtgående vandhjul gearret op, så den øverste møllesten kom til at rotere meget hurtigere. Efter Petersen u.å.; s. 10.

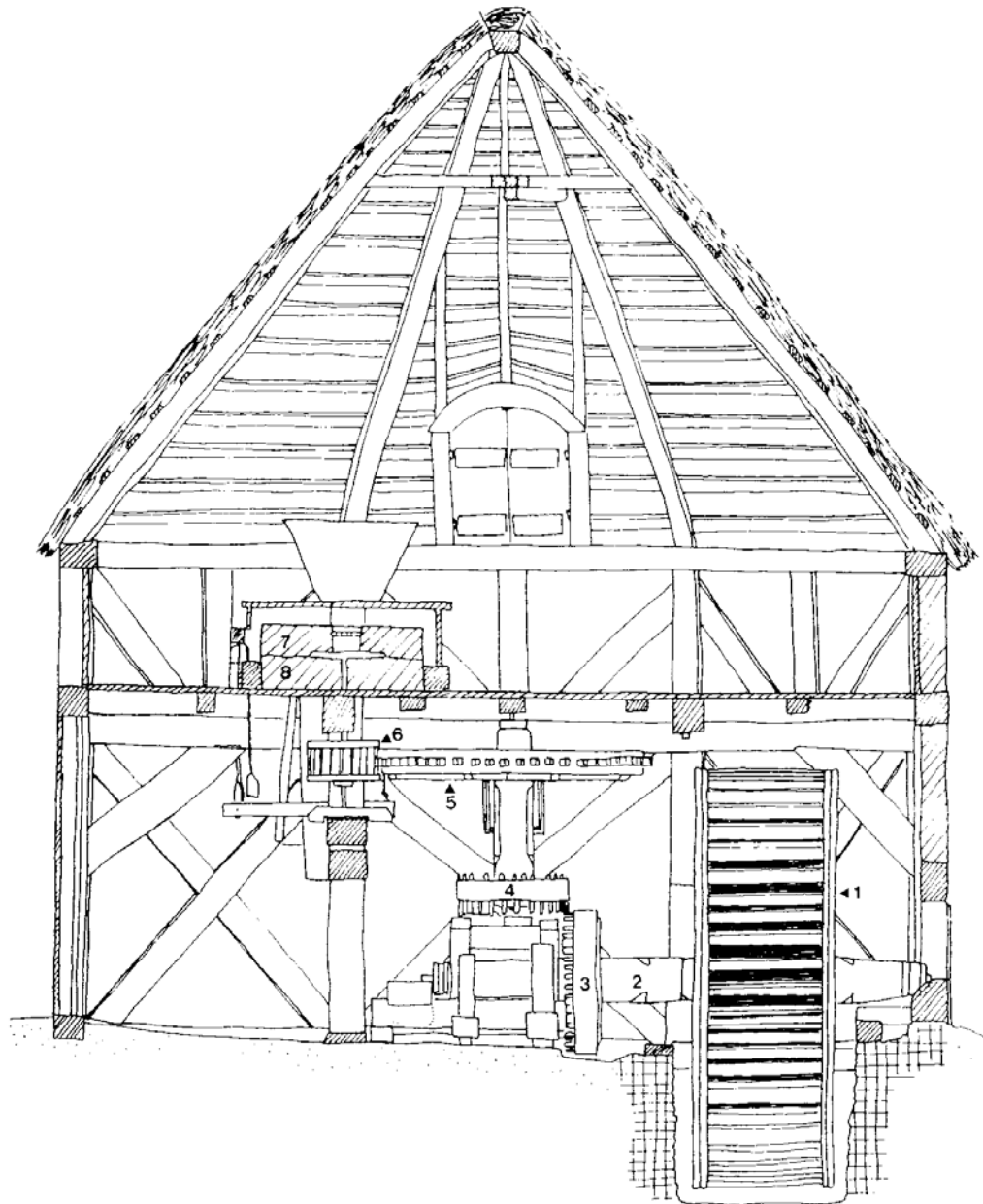

Fig. 9. Den første Restrup Vandmølle fra 1783 brændte i 1906 og blev afløst af den nuværende, som udgik af drift 1. marts 1978. Sidste arbejdsdag på møllen. Foto i Lokalhistorisk Arkiv for Frejlev, Nørholm og Sønderholm Sogne. Sønderholm.

Fig. 10. Møllehuset og mølledammen ved Restrup Vandmølle set mod nord. Ole Færch foto.

Fig. 11. Mod syd ses forlægningen af åen langs østsiden af ådalen ganske tydeligt. Den var over en kilometer lang. Ole Færch foto.

jordvold ned mod ådalen. Herved fik man vand i dammen ved Restrup Vandmølle uden at sætte en meget stor del af ådalen under vand og opnåede samtidig hen ved 4 m's faldhøjde. Vandregulerings-teknikken svarer helt til den, som blev anvendt ved andre vandmøller i 1600-1700-årene, bl.a. ved Bleggårdsåen i Aalborg og indføringen af Hasseris Å, som omtales senere. Det gamle leje vedblev at være vandførende, og overflodsvandet fra mølledammen ledtes også herved, så åen fortsat kunne bruges til voldgrav og haveformål (se forsiden og fig. 18 og 19).

Den 20. februar 1783 indgik birkefoged og forvalter på Torstedlund, Knud Theil, på vegne af kammerherre Iver Rosenkrantz-Levetzau til Restrup en akkord med tømmermand Oluf Andreasen Møller fra Bredvad Mølle ved Horsens om at bygge en perlegryns- og sigtemølle ved Restrup.³¹ Møllen skulle være færdig senest 1. september 1783.

Aftalen med møllebyggeren lyder i nutidig oversættelse:

1. Jeg underskrevne Oluf Andreasen Møller forpligter mig til efter vedfølgende 2de stk. tegninger at

bygge og opsætte en vandmølle på den nye kanal sønden for Restrup herregård, samt at sætte et hus derover på 3 fag og 2de etager høj, med alt der til hørende, desuden vel og forsvarlig at forrette det nye fundament, tømmer og snedkerarbejde, med den ændring i forhold til tegningerne, at kramhjulet (gravhjulet) kommer til at bestå af 48 kamme, kramdrevet (krondrevet) af 25 stokke, stjernhjulet 100 kamme, mel- eller sigtedrevet (kværndrev) 34 stokke, det andet stjernhjul 60 kamme, det andet kramdrev 50 stokke, perlegrynsdrevet 13 stokke, biskuldsslusen gøres for enden af vandrenden. Tømmeret til hjulet og møllen udsøges i Torstedlund Skov, og et par almindelige rhinske og et par engelske møllesten købes i købstaden. Jeg forpligter mig til at have opsyn med tømmerets tilhugning, og at

- (a) materialets udsøgning og dannelse skal begyndes straks og byggeriet fortsættes, så huset og møllen kan være færdigt mindst til Mikkelsdag først kommende
- (b) materialerne, når først de er udsøgt og tilla-

vede, leveres på pladsen, hvor møllen skal bygges

- (c) til hjælp ved at løfte og oversave tømmer og materiale på tømmerpladsen anskaffer jeg to karle, og når pæle skal nedrammes og hus og mølle rejses forskaffes dertil de fornødne pligtfolk
 - (d) smede-, murer- og stensætterarbejdet ved møllen, som er udenfor denne accord, skaffes i behørig tid, så tømmerarbejdet ej derved skal lide ophold.
2. Hvis tømmermanden, Oluf Andreasen Møller, overholder alt, hvad han efter foregående første post forpligter sig til, og arbejdet kan godkendes efter de givne retningslinier, lader højvelbårne hr. kammerherre Rosenkrantz-Levetzau betale fornævnte møller for tømmer- og snedkerarbejdet ved hus og mølle den accorderede sum 150 rdl., siger et hundrede og halvtredsindstyre rigsdaler, og skulle tømmermanden i forvejen forlange og be-

høve nogle deraf inden arbejdet er færdig, skal han derudi blive føjet, efter som arbejdet avancerer.

Denne accord, som af undertegnede Knud Theil, forvalter på Torstedlund, efter ordre af 22. september 1782 på forventet approbation, er sluttet med Oluf Andreasen Møller og uryggelig skal holdes, under egenhændige underskrift og af skovriden Ibsen og skriveren Bjergbye på Torstedlund til vitterlighed, underskrevet Torstedlund 31. januar 1783.

På højvelbårne hr. kammerherre Rosenkrantz vegne
K. Theil
Oluf Andreasen Møller

P.S. Denne accord har velbårne hr. kammerherre approberet alene med den forandring, at møllen skal være færdig og i fuldkommen stand senest inden den 1. september, og det tillades møllebyggeren at gøre forandring i indretningen af den første post, når han

kun svarer til, at perlegryns kværnen kommer til at gå nogle og tyve gange omkring for hver gang vandhjulet går om, hvilket tillægges denne accord. Torstedlund den 20. februar 1783. efter ordre. K. Theil.

Alt tyder på, at Oluf Møller holdt aftalen. Restrup Vandmølle blev drevet af vand, der faldt ned på møllehjulet. Den slags overfaldsmøller kræver faldhøjder over hjulets diameter og var mere effektive end underfaldsmøller som Ny Mølle i Aalborg, der omtales senere. Den 25. oktober 1800 blev vandmøllen synet og takseret og var da fæstet til Andreas Jørgen Friis.³² Han døde 1813.³³ 1823 var møllen forpagtet af Anders Poulsen efter kontrakt af 1. september 1818.³⁴ Han blev dette år fritaget for afgift mod at indlægge to nye møllesten. I 1824 var afgiften 300 rdl. sølv, og forpagteren skulle udrede skat af møllens hartkorn og vedligeholde møllen og huset.³⁵ 1. november 1830 fik Svend Talimanen møllen på samme betingelser som forgænger.

Denne mølle holdt i mange år, men brændte i 1906. Den daværende ejer af Restrup hovedgård, grosserer C. Philip, byggede den op på ny, og det er den bygning, som stadig findes ved landevejen. Den afbrændte mølles overfaldshjul afløstes af en turbine, som drev et elektricitetsværk og mølleriet. I 1912, da Husmændenes Udstykningsforening for Aalborg Amt købte Restrup hovedgård af godsejer Weidemann, fulgte vandmøllen med. Da de 50 nye husmænd havde etableret sig, købte de 17. august 1914 vandmøllen af udstykningsforeningen og oprettede en andelsmølle. Elværket trak også vandværket, der forsynede hele Store Restrupområdet med vand. Restrup Vandmølle fik snart så mange kunder fra nabolandsbyerne, at der i 1918 måtte indkøbes en petroleumsmo-

tor, som kunne levere kraft, når der var for lidt vand i mølledammen. 1919 blev der installeret en 14 hk Mahler turbine, som var i brug til 1957, hvor man anskaffede en elmotor, idet opstemningsretten blev solgt til malermester Ernst Nielsen i Godthåb.³⁶ Han fik 24. januar 1959 godkendelse af landvæsensnævnet for Nibe købstad til at etablere 28 ørreddamme umiddelbart vest for møllesøen (se fig. 12). Restrup Vandmølle ophørte driften 1. marts 1978.

Hestvad Mølle og forholdene ved Restrup hovedgård

Restrup hovedgårds omgivelser har undergået store forandringer gennem tiden, og nøjagtigt hvordan de har været, ved man ikke, men nogle kendsgerninger kan dog fremdrages; se fig. 12:

- 1: Den store, fredede mølledæmning langs Restrup Engvej.³⁸
- 2: To tørre damme og nogle fundamentrester ved kanten af dammene. I hvert fald den ene dam eksisterede 1569, hvor den nævnes i samfrændeskiftet. På Det Kgl. Videnskabernes Selskabs konceptkort 1786 ses her en teglovn, og på Generalstabens kort fra 1880 angives en stor rektangulær dam.
- 3: Udgravninger i bakken ved enden af den store dæmning, utvivlsomt af materiale til dæmningen.
- 4: Konsulens Bro. Sydvest herfor er et middelalderligt møllerhus udgravet i 1951 af Aalborg Historiske Museum.³⁹
- 5: Tørlagt kanal fra nordøstenden af den store dæmning ved Restrup Engvej til Konsulens Bro.
- 6: Resterne af en stor mølledæmning ved Konsu-

Restrup hovedgårds ejere

1314-	Niels Eriksen (Gyldenstjerne)
-1456	Henrik Knudsen (Gyldenstjerne), rigsråd
1456-1467	Knud Henriksen (Gyldenstjerne), rigsråd
1467-1517	Henrik Knudsen (Gyldenstjerne), rigsråd
1517-1530	enken Karen Bille
1530-1555	Gabriel Gyldenstjerne
1555-1565	enken Kirstine Friis,
1565-1647	ved samfrændeskifte 7.9.1569 delt mellem Gabriel Gyldenstjernes brødre eller deres enker, nemlig Mogens Gyldenstjerne † 1569, Knud Gyldenstjernes enke Jytte Podebusk (udkøbt) og Christoffer Gyldenstjernes enke Anne Parsberg. ³⁷ Gården forblev delt til
1647-1662	Jørgen Marsvin
1662-1664	Niels Parsberg
1664-1679	Christoffer Lindenov
1679-1685	Christian Lindenov
1685-1696	Hans Fr. Levetzau
1696-1756	Christian Fr. Greve Levetzau (Stamhuset Restrup)
1756-	Iver Rosenkrantz-Levetzau
-1811	Siegfried Victor Raben-Levetzau
1811-1823	Frederik Sofus Raben
1823-1828	Det Raben-Levetzauske Fideikommis
1828-1847	Rasmus Roulund, auditor
1847-1851	skiftende ejere
1851-1855	J. C. Stemann, hofjægermester
1855-1857	C. L. Stemann, stiftsamtmænd, kammerherre
1857-1897	J. A. Stemann, kammerherre
1897-1906	Udstykningskonsortium (550 ha)
1906-1911	C. Philip, grosserer
1911-1912	E. C. Weidemann
1912	Husmændenes Udstykningsforening for Aalborg Amt, skove og plantager solgt til J. Justesen, Aalborg, jorden udstykket i husmandslokker, hovedbygning og hovedparcel overgik til husmandsskole
1912-1951	Store Restrup Husmandsskole A/S
1951-1970	D.S.I. Store Restrup
1970-1990	Store Restrup Højskole
1990-	Ann Vibeke og Gorm Lokdam, Store Restrup herregårdshotel

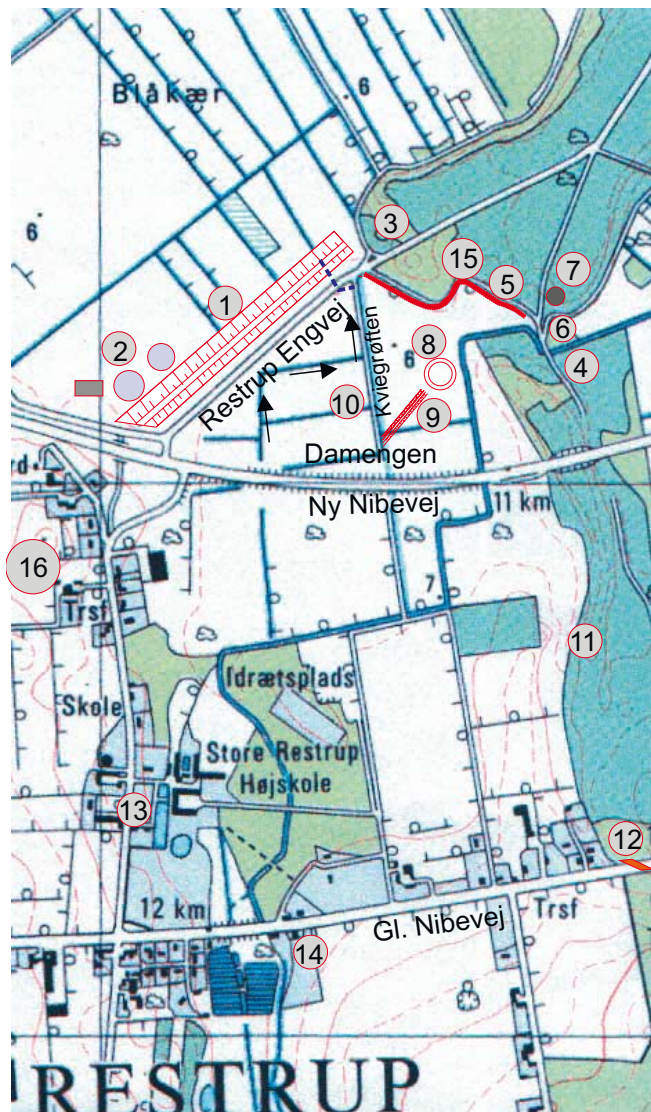

Fig. 12. Reguleringen af vandforholdene ved Restrup hovedgård har efterladt sig mange spor. © Kort og Matrikelstyrelsen (254). Ole Færch del.

lens Bro. På vestsiden af vejen nord for Konsulens Bro er vejen skåret ned i dæmningskronen. Kronen synes at have ligget i ca. kote 10 og dens bredde har været 6-8 m, mens dæmningsens bredde ved naturligt terræn var ca. 20 m. På vestsiden er et lille terrænfremspring, som kan være resterne af en endnu tidligere dæmning. Ved åbrinken ses, hvad der ligner et gammelt vadedsted. I elleriset øst for vejen ses åens forløb indtil omlægningen o. 1783. Åens bundkote var da ca. 1,5 m højere end nu. Langs åen er fundet nedrammede egepæle. Syd for åen er det meste af dæmningen bortskyllet ved et stort brud. For få år siden var et større stykke tilbage, men det er fjernet ved ubetænksomt planeringsarbejde, bortset fra en enkelt knold, hvor dæmningen løber ind i den stejle skrænt.

- 7: En lille halvcirkulær dal omkring et plateau. Kan tolkes som en sandgrav, hvor der er taget materiale til dæmningen.
- 8: En lav cirkelformet vold af ca. 30 m i diameter omkring et plateau. Kan tolkes som et forsvarsanlæg eller en kvægfold.
- 9: En dæmning med kronebrede på 6-8 m, hævet ca. 0,5 m over det omgivende engområde. Må tolkes som en adgangsvej.
- 10: Kviegrøften, jf. Aalborg Kommunes vandløbsregulativ. Underløb under Restrup Engvej nordpå gennem Blåkær til Munkebæk. Grøfternes faldretning er vist med pile. Såvel Kviegrøften som dens tilløb har vandspejlskoter lavere end i Hasseris Å, hvis brækkede forløb fra o. 1783 har krævet inddæmning; se fig. 18 og 19.
- 11: Spor af mølledæmning, formodentlig fra Dragsbæk Mølle nævnt i samfrændeskiftet 7. september 1569.

- 12: Stenkiste med vægge og overliggere af granit under Gl. Nibevej. Har givet afløb fra Duedalen, der forløber i Restrup Skov ind mod Frejlev. Efter stenkisten er vandet løbet nordpå, formodentlig til en mølledam ved Dragsbæk Mølle.
- 13: Voldgrav og have ved Restrup hovedgård. Voldgraven er formentlig ældre end den nuværende grundmurede hovedbygning i enkel barokstil med sidefløje, opført 1723 af Chr. Fr. Levetzau. Midterfløjen mod vest har høj kælder. Parken i fransk stil er anlagt i begyndelsen af 1780'erne, efter overleveringen af Juliane Sofie, komtesse af Wedel-Wedelsborg, som havde inspirationen med sig fra Wedelsborg. Hun blev gift med Iver Rosenkrantz-Levetzau 15. maj 1779, men døde allerede 5. april 1782, 20 år gammel.⁴⁰ Ved anlæggelsen af haven blev det sumpede område omkring Hasseris Å fyldt op og forløbet reguleret.
- 14: Put-and-take-sø. Tidligere var her Restrup Vandmølle, hvoraf møllehuset fra 1906 endnu består. Vest herfor ligger Restrup Dambrug, hvoraf de fleste damme nu er tørlagte.
- 15: En dam med tilløb fra åen.
- 16: En jernalderlandsby.

Restrup Mølle nævnes i et ældre brev fra tiden mellem 1494 og 1521 eller måske snarere 1517-1521. I brevet beder Anne Gyldenstjerne sine samfrænder undersøge, om skiftet efter hendes forældre er korrekt gennemført.⁴¹ Hun mente, at broderen, Henrik Knudsen Gyldenstjerne til Restrup, havde holdt en del gods udenfor skiftet, heriblandt Restrup Mølle, hvis afgift da var 9 pund mel.⁴² 3. september 1556 skødede Kirstine Friis til Lyngholm og Restrup som gave til jomfru Else Gyldenstjerne og hendes arvin-

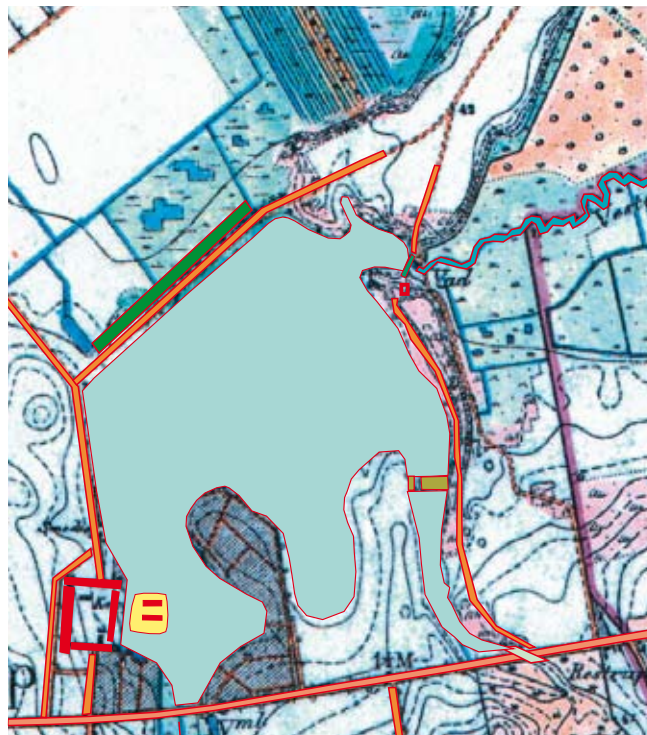

Fig. 13. Restrup var fra senmiddelalderen omgivet af en stor sø, hvis omrids her er rekonstrueret efter oplysninger fra 7.9.1569 og opmålinger af dæmningerne mod vest og i nordøst. Den har dækket ca. 61 ha. Restrups middelalderlige voldsted lå muligvis på halvøen øst for det nuværende. © Kort og Matrikelstyrelsen (254). Ole Færch del.

ger al den lod og del i bygningen på Restrup tillige med mølle og dæmning, som var tilfalden hende efter Gabriel Gyldenstjerne.⁴³

Man ved ikke med sikkerhed, om de omtalte møller er identiske, men meget tyder på det, og at der er tale om Hestvad Mølle ved Konsulens Bro. I det til-

fælde må der allerede i middelalderen have været en inddæmnet sø omkring Restrup for at sikre møllen et rimeligt fald. Søen ses på Mercators kort ca. 1570, og den og en dæmning er detaljeret omtalt i samfrændeskiftet 7. september 1569 om delingen af Restrup hovedgård. At de har eksisteret, er der i dag tydelige spor af i terrænet. Det drejer sig bl.a. om den meget lange dæmning langs Restrup Engvej og resterne af en dæmning ved Konsulens Bro over Hasseris Å i Restrup Skov. Dæmningen langs Restrup Engvej er ca. 450 m lang, og dæmningskronen ligger nu i kote ca. 8,5 m, omkring 3 m over det na-

Fig. 14. Den store sø ved Restrup hovedgård gengives på G. Mercators kort *Iutia Septentrionalis*, tegnet o. 1570. Udsnit efter originaltryk i privateje.

Fig. 15. Dæmningen langs Restrup Engvej træder stadig markant frem i landskabet. Den er ca. 450 m lang, ved bunden 20 m bred og har været hen ved 10 m høj. Ole Færch foto.

turlige terræn, kronebredden er ca. 10 m og bredden ved det naturlige terræn ca. 20 m. Man gik ikke af vejen for store entreprenørarbejder i samtiden. Dæmningen må være sunket sammen gennem de hen ved 500 år, der er gået siden dens anlæggelse. Formentlig har kronen ligget omkring kote 9,5 m, og hvis vandspejlet har ligget ca. 1 m under kronen, omfattede anlægget en sø på ca. 61 ha med netop den dråbeform, der ses på Mercators kort.

Dæmningen er sandsynligvis fra middelalderen. I det tilfælde kan søen både have tjent til fortifikation og som møllesø. Især i de urolige 1300-år foretrak herremænd at bygge i beskyttende søer eller vådområder,⁴⁴ og det blev de ved med i de følgende århundreder. Anlægget var dog sårbart, blot en lille rende gravet gennem dæmningen kunne få fatale følger, men også efter en tømning lå området lavt og var vådt. Ved overgangen til 1500-årene blev de tidligere fordele af vand omkring borge og hovedgårde på mange måder overhalet af samtidens krigsteknologi. Når man alligevel blev ved med at omgive sig med voldgrave gennem de følgende århundreder, var det både for at markere sin sociale stilling og af æstetiske grunde.

Øst for den nuværende hovedbygning skød en banke sig ud i søen. Arealet blev i Restrup Højskoles

tid o. 1940 udlagt til idrætsplads, men det henligger stadig med en karakter, som minder meget om et forladt voldsted. Man ved ikke, hvornår hovedgården er rejst på det nuværende sted. Det kan være sket efter Clementsfejden 1534, som gik hårdt ud over de nørrejske hovedgårde. Der er ingen efterretninger om Restrups skæbne, omend et spor findes. I et tingsvidne af 13. august 1554 om markskel mellem Nyrup og Sønderholm afhørtes de to synsmænd i Nyrup, Niels Winther og Thames Clementsen, om

hvornår de gav varsel om synet til Jep Fynbo, fogeden på Restrup. Thames Clementsen svarede, at han gav varsel overfor broen ved det store *nye* hus.⁴⁵ Restrup led formentlig den samme skæbne at blive afbrændt, som de øvrige nørrejske hovedgårde, men om man har benyttet lejligheden til at flytte voldstedet, er ukendt.

I forbindelse med samfrændeskiftet i 1569 blev alt nøje fordelt og kan delvis rekonstrueres ud fra oplysningerne.⁴⁶ Hovedbygningen stod i bindingsværk, og

efter beskrivelsen af avlsgården synes denne at svare til, hvad der kan ses på 1700-årenes matrikelkort; se fig. 18 og 19. Måske er dæmningen blevet forstærket og forhøjet i forbindelse med en flytning af voldstedet og opførelsen af nye bygninger, mens Gabriel Gyldenstjerne sad på godset. Det tyder en anden sag

på. 23. februar 1553 udvalgte Christian 3. seks adelsmænd til at afgøre en trætte i anledning af, at en mølledam var blevet opdæmmet og forhøjet til skade for viborgprovsten Anders Barbys enge i Nørholm.⁴⁷ Hvor Anders Barbys enge mere præcist lå, og hvilken form for skade, de led, vides ikke, men i forbindelse

Fig. 16. Ved udløbet i søens nordøstlige hjørne lå Hestvad Mølle. Den kan rent bygningsmæssigt meget vel have lignet den fredede Hjerriisdal Mølle ved Mariager Fjord, der ses her. Ved et dramatisk dæmningsbrud o. 1651 blev Hestvad Mølle revet med og søen tømt. Efter Petersen u.å.; forsiden.

med en forhøjelse af dæmningen ved Restrup kan der være lavet et afløb fra søen mod nordvest ud i Blåkær og skellet til Nørholm, som er det område, hvor Anders Barbys enge lå. Der er endnu i dag afløb gennem dæmningen nordpå til Blåkær og videre til Munkebæk,⁴⁸ og der kan have været en mølle ved dette afløb også, for ved samfrændeskiftet 7. september 1569 mellem Gabriels Gyldenstjernes brødre og deres enker omtales "Thend store Dam mett alle møllerne". Det kan betyde, at der ud over Hestvad Mølle må have været mindst en mølle mere, og den kan udmærket have sendt vand ud til Blåkær mod nord til gene for provstens enge ved Nørholm. Meget tyder altså på, at der har eksisteret en ældre sø omkring Restrup hovedgård på et voldsted øst for det nuværende, at søen har fået et lidt højere vandspejl i forbindelse med en flytning af voldstedet og forhøjelse af dæmningerne i tiden umiddelbart efter Clementsfejden. I det tilfælde blev man formentlig også nødt til at forhøje dæmningen og bygge en ny Hestvad Mølle ved Konsulens Bro.

Mens søens oprindelse fortaber sig i middelalderen, kan tidspunktet for dens tømning fastsættes ret præcist. Det skete ved et dramatisk digebrud ved Hestvad Mølle, formentlig i begyndelsen af 1651. Navnet Hestvad nævnes i et ridebrev fra Frederik 1.s tid 1523-1533. Joachim Lykke, Chresten Friis og flere andre gode mænd havde efter kongens befaling

redet markskel af mellem Restrup og Hasseris. De dømte da, at fra Hestvad og efter åen ud til Limfjorden var ret markskel.⁴⁹ Det er lidt mærkeligt, at man lod skelforretningen begynde helt oppe ved Hestvad Mølle, men det er fast kutyme ved de mange stridigheder, der var mellem Restrup og Hasseris. Hestvad er klart et sted, hvor heste kunne forcere åen, og det er måske det vadested, der fortsat ses rester af ca. 70 m efter Konsulens Bro.

Hestvad Mølle har givetvis lignet andre samtidige vandmøller på egnen og bestået af selve møllen og et møllerhus, som i dette tilfælde lå sydvest for dæmningen. Møllen må være ramt af digebruddet og er utvivlsomt skyllet bort. En stump af et møllehjul blev fundet i terrænet sydøst for Konsulens Bro. Det viser, at der er tale om et overfaldshjul med en diameter på ca. 2 m, og da møllen havde fire kværnsten (se senere), har den haft to kværne kørende. Endelig fandt man mange nedrammede pæle nedenfor tomtens langs åløbet. Af dæmningen er kun få synlige spor tilbage. På åens nordbred ved Konsulens Bros ses rester af en mølledæmning, og på vestsiden af den er et fremspring, som kan være resterne af en endnu ældre mølledæmning. På sydbredden står kun en lille rest tilbage i form af et fremspring i skrænten, idet en halv snes meter blev fjernet for nogle år siden.

Møllerhuset lå for sig ca. 50 m sydvest for Konsulens Bro. For snart 60 år siden stødte den tidligere ejer af Restrup Skov, Bernhard Jacobsen, på skår af kakler i området vest for vejen, der fra syd går over broen. Aalborg Historiske Museum foretog en udgravning og noterede: "Hvor hovedvejen gennem St. Restrup skov passerer broen over Hasseris aa fandt ejeren Bernhard Jakobsen skår af kakkelpotter, han foranledigede museet til at foretage en undersøgelse,

som strakte sig over flere uger og hjalp selv til det meste af tiden. Få meter fra det smalle åløb fandtes i den stejle brink langs åens sydside en hustomt 6 m bred orienteret syd-nord. Den fulde længde kunne ikke konstateres -.”⁵⁰

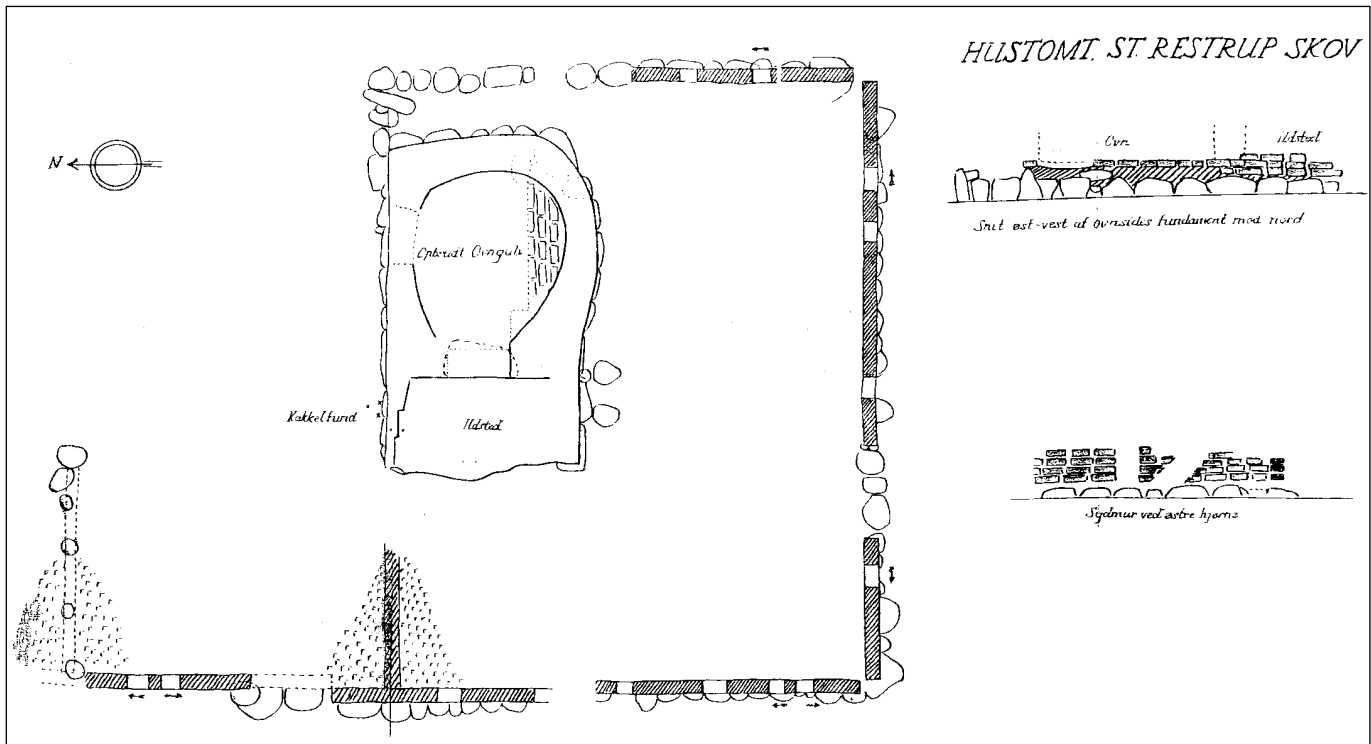
Huset var bygget i bindingsværk og bar præg af at være braset sammen, men der fandtes kun rester af fundament og mur tilbage af husets sydende, som var gravet ind i terrænet. Murresterne på vestsiden lå en murtykkelse inde fra syldstenene, og en stor del af den modsatte side mod øst var fuldstændig borte, end ikke syldstenene stod tilbage, men de er formentlig blot taget op senere og brugt et andet sted. Et rum i husets sydgavl kunne opmåles i sin helhed, idet fire skifter af munkesten fandtes på plads over syldstenene. Det omgivende træværk, fodrem, stolper og skråbånd, var rådnet bort, men kunne stadig erkendes. En ovn med kakkelpotter var rejst op ad skillemuren til et værelse mod nord, den hvilede på et fundament af svære granitsten på en planeret grundflade. I dette fundament fandtes inde i ovnen en stump af en møllesten, og langs ovnfundamentets nordside lå skårene af en del kakkelpotter, hvoraf seks kunne samles i deres helhed. De var lavet af rødt gods og overtrukket med en grøn- og gulspættet glasure, som var almindelig i renæssancetiden.⁵¹

Dæmningen, møllesøen, en træbro over åen ved møllen, selve Hestvad Mølle og dens fæster, Christian Nielsen Bager, nævnes flere gange i 1640'erne.⁵² Det var ganske almindeligt, at møllere også ernærede sig som bagere. Den 15. og 22. juni 1640 omtales Chr. Bager i Restrup Mølle således i en sag angående et væddemål om, hvem der kunne drikke hinanden under bordet, da fogeden på Restrup, Hans Nielsen, holdt bryllup.⁵³ I begyndelsen af 1649 blev Christian Bager enkemand med otte børn, syv drenge og en

Fig. 17. Rids af udgravningen af møllerens beboelseshus. Da møllen var skyllet bort, blev stedet forladt, og beboelseshuset faldt sammen. Fra Himmerland og Kjær Herred 1951-1952; s. 450.

pige. Ved skiftet den 21. maj tilfaldt hver af drengene 10 rdl., som faderen skulle beholde uforrentet i boet, indtil de blev myndige, og han skulle føde og klæde dem og holde dem til skole, at de kunne lære at læse, skrive og regne. Datteren fik moderens klæder og forskelligt udstyr.⁵⁴ Det er tvivlsomt, om der er en sammenhæng med dødsfaldet, men møllen blev forsvundet. 9. juli 1649 forbød ridefogeden på Restrup, Niels Eskesen, alle at færdes på dæmningen,⁵⁵ som tilsyneladende var i dårligt stand. 1. april 1650 stævnedes han Chr. Bager for en restance på 9 mark penge og 4 rdl. og 8 skilling for 6 skæpper mel, og den 10. juni 1650 blev der på Hornum herredsting taget vidne på, at Chr. Nielsen Bager, som tidligere boede i Restrup Mølle, var stævnet at møde til tinget for dom angående en gæld på 57 sletdaler til salig fru Anne Kaas' arvinger til Restrup. Ingen var mødt til gensvar, og sagen blev opsat i 6 uger.⁵⁶ Chr. Bager synes at have opgivet fæstet og forladt det usikre sted kort efter sin kones død. Han overtog i stedet fæstet af Binderup Mølle i Vokslev sogn, hvor han nævnes 7. september 1663 i et tingsvidne om syn af møllen.⁵⁷

Diget ved Hestvad Mølle brød altså sammen på et tidspunkt efter sommeren 1649 og inden 21. juni 1651, hvor ridefogeden på Aalborghus var mødt på Nibe birketing og berettede, at lensmand Erik Juel havde talt med Jørgen Marsvin om genopbygning af Restrup mølledæmning.⁵⁸ Mølledæmningens sammenbrud fremgår også af et tingsvidne af Hornum herredsting 18. september 1665, hvor Hans Hansen

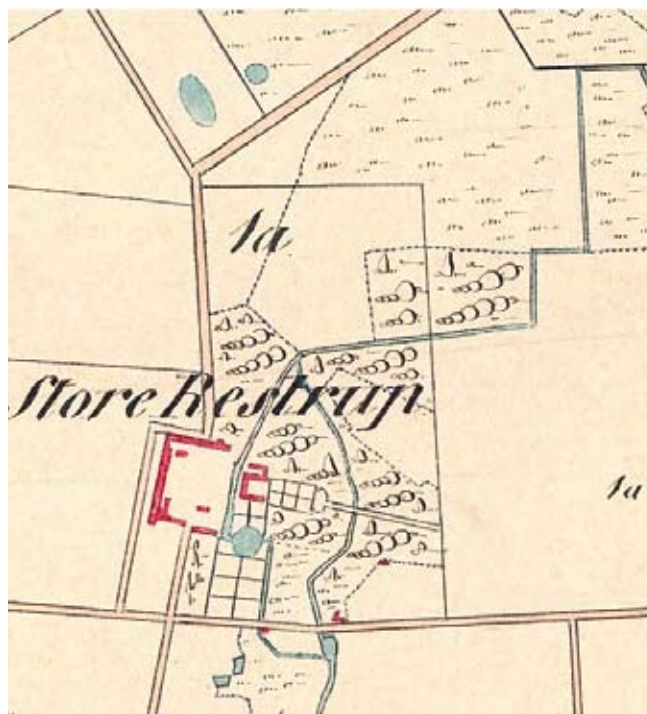
på vegne af Niels Parsberg, tidligere ejer af Restrup, fik vidne af Sønderholms gård- og boelsmænd, at Restrup Mølle havde ligget øde i 12 år.⁵⁹ Jørgen Marsvin søgte at redde lidt af den ødelagte mølle og engagerede Niels Mortensen Klokker i Nibe til at finde de fire kværnstene, der var blevet skyllet bort sammen med møllen. Niels Mortensen Klokker mødte op med stænger og hejseværk, men det lykkedes ham kun at finde den ene, og han blev da i 1652 stævnet af Jørgen Marsvin, som ville have noget af de 3 tøn- der byg tilbage, han havde betalt for arbejdet.⁶⁰ En fjerdedel af en af stenene blev fundet af daværende skovejer Bernhard Jacobsen, og den tjente i mange år

som bord i hans have i Restrup, hvor den fortsat findes. Det har været en stor sten, ca. 160 cm i diameter, og Hestvad Mølle har givetvis været en stor mølle med betydelig vandkraftressourcer. I matriklen 1664 angives: "Hestvad Mølle schyller 60 td. Mell och en eng kaldis Wussen". I markbogen 1681-83 nævnes, at der har været en mølle ved Restrup, som flere gange er skyllet bort, både mølledæmning og møllebygning, men nu er møllesøen tom og møllen ikke mere tjenelig at genopbygge.⁶¹ Igen i 1685 betegnes Restrup Mølle som øde.⁶² Alt tyder på, at den blev opgivet og erstattet af den Restrup Vejr- mølle, som brændte i 1708.

Fig. 18 og 19. Før og efter 1783. Efter søens tømning løb Hassersis Å mellem Restrups hovedhus og ladegården. Da Restrup Vandmølle var bygget i 1783, blev det gamle løb reguleret for at indgå i den nyanlagte barokhave. Udsnit af formindrede sognekort s.06112b og s.06109a. © Kort & Matrikelstyrelsen (254).

Efter søens tømning løb Hassersis Å mellem hovedhuset og ladegården på Restrup. Det er muligt, at den ret hurtigt blev opstemmet, så der opstod en lille aflang voldgravssø foran hovedhuset, men det kan også være sket i forbindelse med opførelsen af den nye hovedbygning på Restrup 1723. Nogen sikker viden derom findes ikke. I stiftamtmandens indberetning om tilstanden i sognet ved år 1735, som tilgik ham af birkedommer Morten Lauridsen i Albæk-Torstedlund birk, anføres lakonisk, at: "Igiennem Gaarden flyder en liden Aa, som tager sin Begyndelse i Hornum Sogn og By, som derfra i gamle Tider er ledsaget igiennem Aalborg, hvor den falder i Limfjorden."⁶³

Ved anlæggelsen af Restrup Vandmølle blev åen som nævnt forlagt op ad ådalens østside for at skabe et fald. Det oprindelige leje vedblev dog at fungere, fremgår det af de forskellige kort over området, og overflodsvandet fra møllesøen faldt ned i det, så der fortsat var et løb mellem hovedhuset og ladegården på Restrup. Iver Rosenkrantz-Levetzau benyttede anlæggelsen af den franske have til at regulere løbet rundt om havepartiet syd for hovedhuset. Forandringerne før og efter anlæggelsen af vandmøllen i 1783 ses på fig. 18 og 19, samt på forsidebilledet. Allerede før anlæggelsen af vandmøllen fandtes i det lave område øst for hovedgården en grøft, som stødte til Hassersis Å umiddelbart nord for hovedhuset.

Fig. 20. Formentlig blev der etableret en voldgrav ved Restrup umiddelbart efter søens tømning i 1651. Voldgraven var blot en lille opstemning af Hasseris Å. Sammen med de våde områder og fra 1783 også vandmøllens bagvand lå det store hus godt beskyttet. Koloreret postkort o. 1920. Privateje.

Hasseris Å løb derfra gennem det lave vådområde (Damengen) nord for hovedgården, hvor den store sø tidligere lå. Åen har nok haft et uregelmæssigt leje efter søens tømning, men på et tidspunkt, uvist hvor-

når, har man afvandet engen ved at grave en kanal langs dæmningen og videre langs skovbrynet til Konsulens Bro (fig. 18). Kanalen langs Restrup Engvej erkendes ikke mere i terrænet, fordi den blev opfyldt

i nyere tid ved anlæggelsen af den nu asfalterede Restrup Engvej. Derimod ses kanalen i skovbrynet stadig meget tydeligt trods det, at kvæget har trampet på den i snart 350 år. I forbindelse med udgravningen af kanalen blev flere mindre damme i Damengen afgrøftet til det nye åløb. I kanten af skovbrynet vedblev et område at henligge som skovsø med forbindelse til den forlagte å. Det har sikkert været en form for fiskedam, måske en karpedam, hvorfra gården kunne forsynes med fersk fisk. Ved 1783 blev løbet over Damengen til Konsulens Bro lagt om. Man har åbenbart fundet det u hensigtsmæssigt at bevare den ældre kanal og erstattede den med et brækket forløb, som passede bedre ind i den nye park, der ikke blot omfattede de formelle haver syd og øst for hovedhuset, men indebar en regulering og beplantning af store dele af det omgivende terræn.

Da dæmningen ved Hestvad Mølle var brudt sammen, og møllen styrtet i strømmen, forsvandt også broen over åen på dette sted. Den blev formentlig snart erstattet af en ny, uden at der er nogen kendskab til dens alder og konstruktion. Navnet Konsulens Bro skyldes den daværende ejer af Restrup Skov, konsul Jørgen Justesen, som var den ene af to brødre, der drev firmaet Brødrene Justesen i Aalborg. Da Restrup hovedgård kom til salg i 1912, købte han de i alt 140 ha skove og plantager, som hørte under godset.⁶⁴ De overgik i 1933 til Bernhard Jacobsen. På fronten mod vest bar den forrige bro (fig. 21) et monogram med Jørgen Justesens initialer, JJ, og på fronten mod øst et monogram med de sammenslyngede bogstaver JJ og tallet 19, der må antages at være årstallet for denne broes opførelse, 1919. I foråret 1970 blev Konsulens Bro og en bro over åen ved Tostrup ødelagt under et usædvanlig stort regnskyl. Begge veje var private fællesveje, men da Aalborg

Fig. 21. Da Hestvad Mølle var skyllet bort, måtte der slås bro over åen på dette sted. Konsulens Bro, som den nu kaldes, er porten til løbet over engene mod Aalborg. Tegning Oluf Kolmitz.

Kommunes daværende 2. magistrat skønnede, at der var en almen interesse i de pågældende veje, indstillede man til byrådet, at kommunen afholdt hele udgiften på 17.500 kr. til reparation af Konsulens Bro og halvdelen af udgiften eller 2.500 kr. til broen ved Tostrup, hvilket blev besluttet på byrådsmødet 12. oktober 1970. Resterne af Konsulens Bro blev sprængt bort af hjemmeværnet. Af fotos fra sprængningen kan man se, at den har haft kraftige frontmure mod øst og vest og ligeledes et støbt brodæk, som har været dækket af jord. De gamle granitmonogrammer blev indsat i de nye frontmure. Midt på den forrige bro stod en granitsten med en inskription, men den styrtede formodentlig i åen og er nu borte.

Som omtalt nævnes fire møller i samfrændeskiftet om herregården Restrup 1569, nemlig Tostrup, Binderup, Hestvad og Dragsbæk Mølle. Beskrivelsen gælder møller i nærheden af Restrup, men hvor Dragsbæk Mølle lå, angives ikke nærmere, og den omtales også kun denne ene gang. Ca. 700 m øst for Restrup og ca. 500 m nord for Nibe-Aalborgvejen ses svage spor af en mølledæmning, der blev ødelagt for nogle år siden ved anlæggelsen af en kloakledning.⁶⁵ Måske var det der, Dragsbæk Mølle lå. Den tilhørende mølledam har ikke nogen navngiven bæk eller å som tilløb, men blev fyldt af vand fra et stort område ind mod Frejlev, kaldet Duedal og Blæsdal. Tilløbet ses endnu i form af en stenkiste med overliggere af svære granitsten under Nibevej, men hvor gammel denne kiste er, vides ikke.

Forløbet over engene til Aalborg

Fra Konsulens Bro løber åen i dag gennem gravede kanaler, først mod øst over vådområdet Ryddet og forbi Frejlev og herefter næsten ret nord til udløbet i Limfjorden, hvor gården Dannesøminde lå indtil for få år siden. Det første stykke efter Konsulens Bro stammer fra 1917, hvor slyngningerne blev rettet ud

og åen ført hen til den nord-sydgående kanal, som var gravet i 1897. Løbet inden disse omlægninger var fra 1594, og det fulgte i hovedsagen det første stykke, mens stykket ind til Aalborg tog sig noget anderledes ud. Hvordan forholdene var før den tid, ved man som nævnt ikke. Meget tyder dog på, at åen løb mod sydøst på et kort stykke efter Konsulens Bro, derefter

Fig. 22. På trods af sine åbenbare unøjagtigheder viser Johs. Meyers kort fra ca. 1650 den interessante detalje, at Hasseris Å løb mod nord til Limfjorden uden forbindelse med Hyldstrømmen længere mod øst. Denne situation eksisterede før 1594, så Meyer har tegnet af efter ældre forlæg. Det Kongelige Bibliotek (Gl. kgl. saml. fol. 713).

mod øst og bagefter mod nord til fjorden ved det nuværende skel mellem Hasseris og Restrup hovedgårds ejerlav knap 800 m længere mod vest i forhold til det nuværende udløb. Her findes stadig en grøft ved sognegrænsen, som angives på kortet fig. 23.⁶⁶

Retten til brugen af de store engområder fra Hestvad og ind til Hasseris har været omstridt i århundreder, og gennem de mange vidtløftige processer kan der gives et billede af, hvordan åen forløb før 1594. De fleste drejer sig om en eng, som Restrups ejere gjorde hævde på som hovedgårdens enemærke. Vi ved ikke præcist, hvor engen lå, men øjensynlig vest for åen. Det første spor optræder i et brev, der antages at være fra 1482. I dette tog en gammel selvejerbonde vidne på sin ejendomsret i Hasseris kær og enge. Udtog af den nu tabte original fremlagdes 1537 i en sag mellem rigsråd Knud Pedersen (Gyldenstjerne) på Hasseris lodsejeres vegne og Gabriel Gyldenstjerne til Restrup. Den drejede sig om en eng i Hasseris Kær, som Gabriel Gyldenstjernes far, Henrik Knudsen Gyldenstjerne til Restrup, åbenbart havde arvet efter sin far.⁶⁷ Hans foged, Josep Eriksen, fik nemlig 24. september 1492 på Hornum herredsting et tingsvidne herom.⁶⁸ Engen angives som ca. 150 m bred i øst og vest, og den løb langs åen. Engens længde fremgår desværre ikke af de akter, der lå til grund for dommen af 20. april 1537, men den kan have strakt sig fra fjorden og til åens løb mod øst. Den 7. maj

1515 eller 24. september 1515 tog Josep Eriksen igen lovhævd på den samme eng, og det bevidnedes da, at engen også hørte til Restrup i Henrik Knudsens Gyldenstjernes fars tid, Knud Henriksen Gyldenstjerne († 1466).⁶⁹ Engen omtales igen i ridebrevet fra 1523-1533, der nævner, at Joachim Lykke, Chresten Friis og flere gode mænd efter kong Frederik 1.s befaling havde redet markskel mellem Restrup og Hasseris. De dømte da, at fra Hestvad og efter åen ud til Limfjorden var ret markskel. Dette dokument er også nævnt i dommen af 20. april 1537.

Den 10. august 1531 tog Gabriel Gyldenstjerne igen ved Hornum herredsting et vidne om skel mellem Restrup og Hasseris, da stridighederne fortsatte. Synsmændene bevidnede, at de holdt i Hestevadet ved Restrup og fulgte åen mod syd og øst og siden nordpå til stranden og svor, at det var ret markskel.⁷⁰ At åen umiddelbart efter Hestvad løb mod sydøst på en kort strækning, stemmer udmærket overens med oplysninger fra skovejer Helge Jacobsen, der har fundet et gammelt åløb og nedrammede pæle i området sydøst for Konsulens Bro. Den 4. maj 1534, mandag efter dominica cantate, nævnes åen igen i en dom om markskel mellem Restrup og Hasseris, afsagt efter biskop Ove Billes befaling, som siger, at skellet går fra Hestvad midt i åen og ud til Limfjorden.⁷¹ Godt fjorten dage senere, 22. maj 1534, bevidnede 24 danskemænd fra Hornum herred, at de hørte sandemændene i Hornum herred vedstå en opmåling, som de i 1533 havde gjort mellem Restrup Kær og Hasseris Kær, og et sandemænds brev på pergament, som Peder Lykke lod læse på tinget.⁷²

1540 var der igen strid om engen, fremgår det af en dom på Viborg landsting. Axel Juel stævnedes Jens Hansen i Moldbjerg (tidligere herredsfoged i Hornum herred), Mads Laursen i Guldbæk og deres

medbrødre for en rebning, de havde foretaget. Axel Juel mente, at de tolv synsmænd fra Hornum og Fleskum herred havde forstrakt tovet, så en eng, kronen havde ejet fra Arilds tid, derved var kommet i Gabriel Gyldenstjernes eje. Kronen var dog nok ikke den oprindelige ejer, men i stedet kirken, hvis gods, herunder også i Hasseris, tilfaldt kronen ved reformationen 1536. Rebningen var sket med Aalborg bys alen. Knud Skriver, der repræsenterede Gabriel Gyldenstjerne, fremlagde ridder Henrik Knudsens gamle lovhævd. Efter denne tildømtes Gabriel Gyldenstjerne engen.⁷³ Sagen gik til kongens retterting, hvor Gabriel Gyldenstjerne fik stadfæstelse.⁷⁴

Hasseris Å føres ind til Aalborg

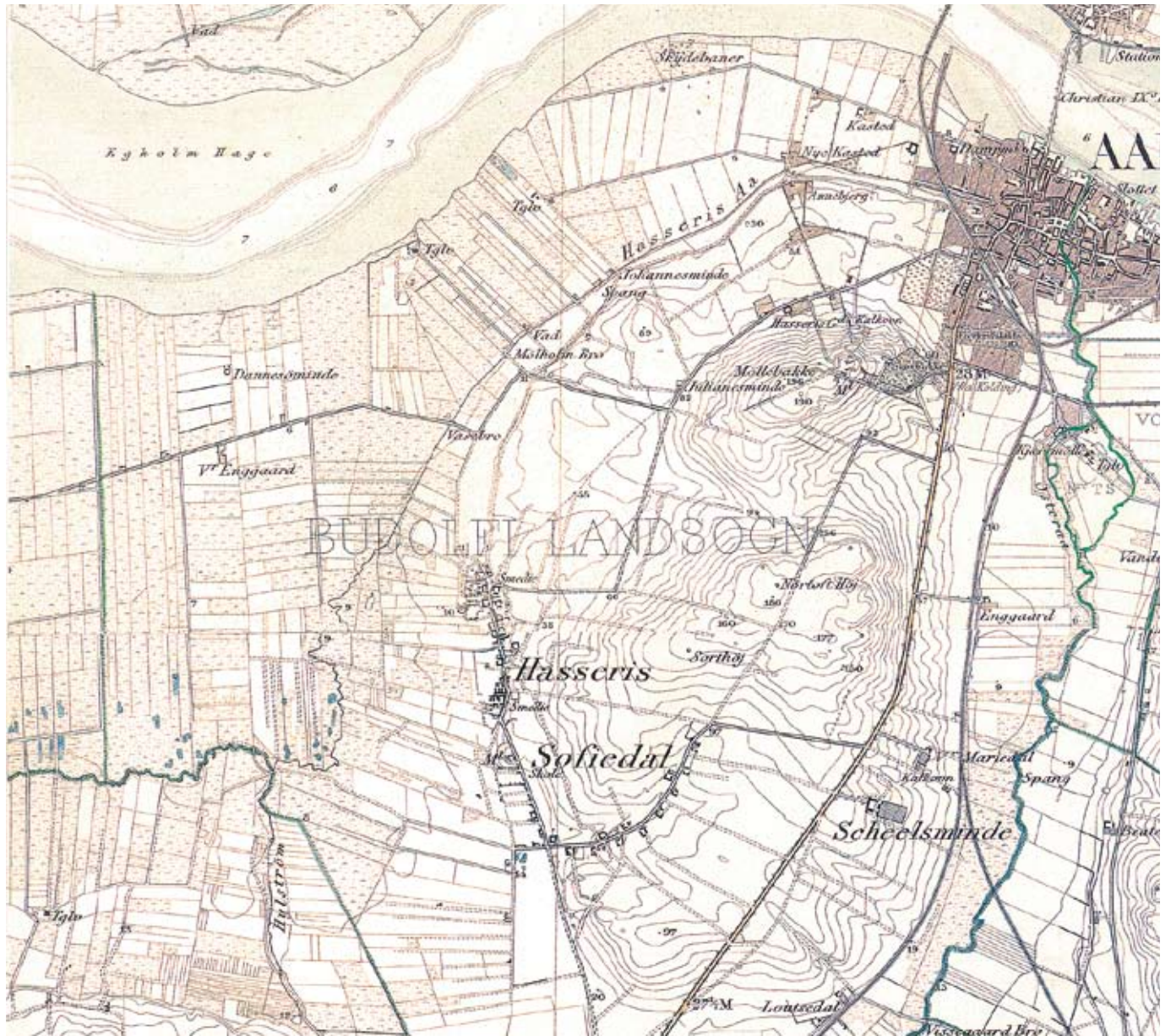
Hasseris Å har altså tilsyneladende haft et mere vestligt udløb end i dag. Det betyder, at det lille vandløb, Hyldstrømmen, som udspringer ved Drastrup, måske har haft sit eget forløb over engene mod nord til Limfjorden, som Johs. Meyers kort viser. I 1594 blev Hasseris Å, Hyldstrømmen og antagelig også nogle grøfter inde ved Gammel Hasseris imidlertid ført sammen og ledt ind til Vesterå og Ny Mølle i Aalborg gennem en gravet kanal. Det kunne kun lykkes ved at holde sig strikt til den kote omkring tre meter, som var vandspejlets højde efter stryget ved Konsulens Bro. Tilsyneladende måtte man grave de hen ved syv kilometer fra Ryddet, hen over engene, langs foden af Hasseris-øen, nord om Gammel Åvej, forbi Vester Ladegård ved Reberbangsgade og bag om den senere brigader Hallings gård (Hotel Phønix) ved Vesterbro til Mestermændens Gyde for enden af Skolegade og gyden Tiendeladen, så Hasseris Å fik så godt som hele sit beskedne fald over engene gennem Vesterå; se fig. 23 og 24.

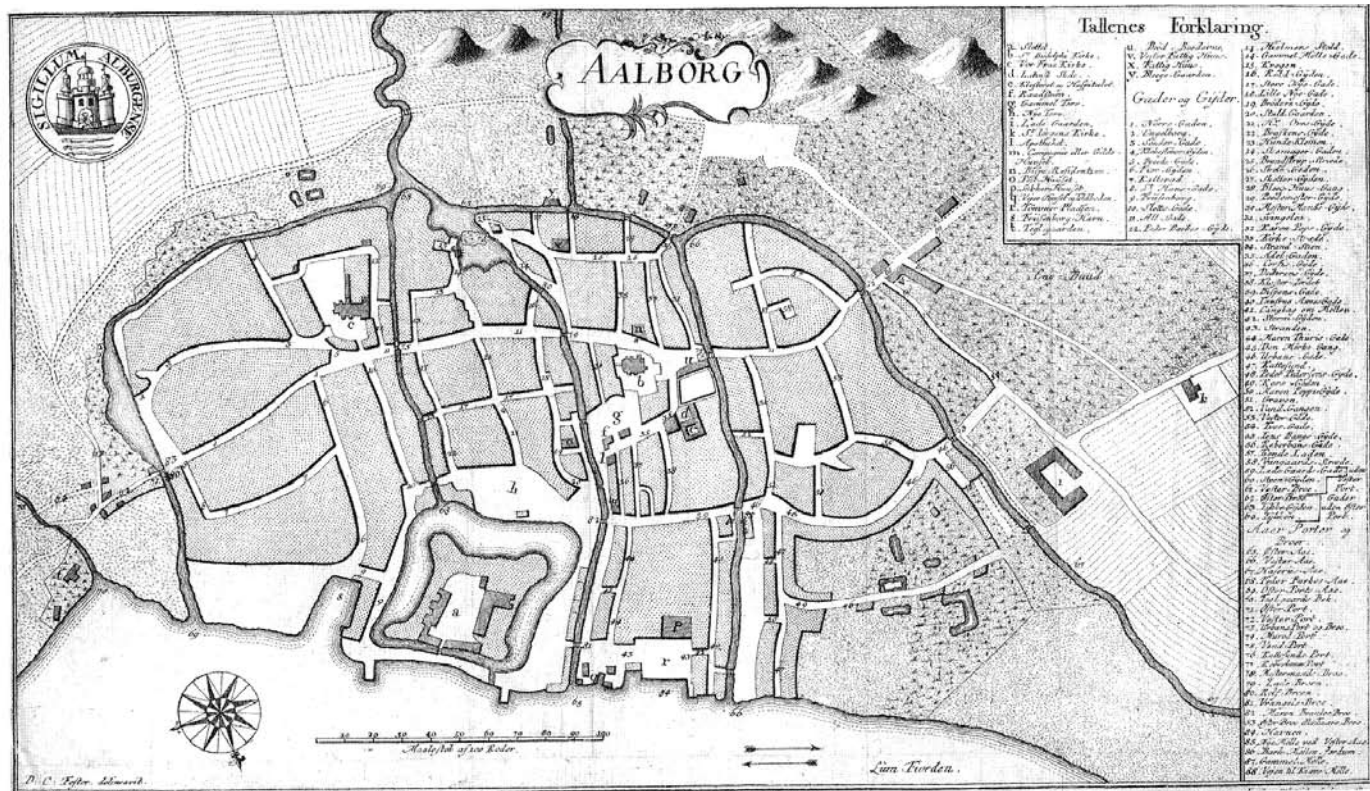
Baggrunden for det temmelig store arbejde skal findes i de særlige vandforhold ved Aalborg, som havde voldt byen problemer siden anlæggelsen i 1000-årene, og som stillede den nye udfordringer i renæssancetiden, hvor bebyggelsen tog til. Aalborg er anlagt på en sandet odde på nordøstkanten af Hasserris-øen – en af de mange kridtknuder og holme foran nordranden af Himmerlands store plateau. Selve bygrunden opbygges af sand og ler, som er udfældet ved mødet mellem Limfjordens strømme og udløbet af Østerå. Denne å udspringer tæt ved landsbyen Mjels i Ferslev sogn over for Ellidshøj og kaldes tilsvarende ofte for Mjels Å på det første stykke til Kjærs Mølle. Ved aflejring og landhævning efter den sidste istid var den vestlige del af Aalborgs bygrund hævet til kote ca. 4, da byen blev anlagt ved midten af 1000-årene. Mens Østerå er en forudsætning for Aalborg, og løbet gennem byen formentlig var oprindeligt, synes både Vesterå og Lilleå, der også kaldes Peder Barkes Å, at være tilkommet efter byens anlæggelsestid. De fungerede som befæstningslinjer, kilder til vandforsyning og bagløbskanaler for Gammel Mølle. Denne mølle var Jyllands største og kan være fra 1100-årene, hvor regaleretten vandt indpas herhjemme, altså de særlige overhøjhedsrettigheder, som kronen efter europæisk forbillede fik lagt til sig selv. Riget må jo på mange måder betragtes som et godskompleks med mange forskellige tilhørende kontrol- og afgiftsrettigheder. Det var som nævnt det, det gamle samfunds sociale kultur drejede sig om, og der, hvor ingen ret kunne gøres gældende, fik den ret, som havde magten. Kronen udnyttede sin højhedsret over det strømmende vand til enten selv at være mølleeejer og bruger af vandet, som i Aalborg, eller til at forpagte opstemningsretten til andre, som ville bygge møller. Gammel Mølles beliggenhed ken-

Fig. 23. I 1594 blev Hasserris Å ledt ind til Aalborg. Den gravede kanal startede formentlig et stykke efter Konsulens Bro og fulgte kanten af Hasserris-øen, så hele faldet gik i Vesterå. Udsnit i 1:30.000 af Generalstabens kort 1894. Sognegrænser angives med grønt. Kotespring 10 fod = 3.14 m. © Kort & Matrikelstyrelsen (254).

des ikke før ca. 1340, men da der ikke var andre egnede pladser for en vandmølle ved byen, er den senere kendte placering for enden af Møllegade (nuv. Mølleplads) utvivlsomt også den oprindelige.

Efter foreningen med Guldbækken ved Svenstup løb Mjels Å/Østerå ind mod Aalborg, det sidste stykke ad nuværende Aagade til Mølleplads, hvor mølledammen lå foran opstemningen ved Gammel Mølle. Efter at være udnyttet for sit fald løb åen ad Skipper Clements Gade til den senere Boulevarden, hvor den drejede mod nord, krydsede Algade under Ladebro og søgte forbi Gammel Torv og langs Østerågade til Limfjorden; se fig. 24. Fra møllesøen ved Gammel Mølle ledtes overflodsvandet dels mod øst gennem Peder Barkes Å, dels mod vest gennem Skotgraven syd om Skolegade (nu Vingårdsgade) og gennem Vesterå, der løb langs østsiden af Tiendeladen og Gravensgade, hvor lejet stadig kan ses i Latinergyden. Den passerede derefter Bispensgade under Skave Bro, som nævnes i 1513 og kaldtes sådan efter Skaven, en lav odde, aflejret langs Vesterås østside ved udløbet i fjorden. Kort efter broen opførtes Ny Mølle, formentlig i 1500-årenes begyndelse. Den var også kongens ejendom og lå oprindeligt i byens nordvestre udkant, men gennem 1500- og 1600-årene tilkom ny bebyggelse på vestsiden af Vesterågade og dens baggade, Kattesundet, så gaden mere og mere fik karakter af en kanalgade i nederlandsk stil, og Ny

Mølle blev indlejret i byens legeme. Bebyggelsen på østsiden af Vesterågade havde derimod hovedhuse i Jomfru Ane Gade og baghuse mod åen.⁷⁵

Gentagne pestangreb fra midten af 1300-årene reducerede først Europas befolkninger og virkede siden som en effektiv bremsepedal på tilvækst, men fra slutningen af 1400-årene kom der igen beskeden vækst og byudvikling, også i Aalborg. Gennem 1500-årene blev der brug for en regulering og udvidelse af vandforholdene omkring byen, så de nye møller kunne drives og de tilkomne kvarterer beskyttes og få adgang til husholdningsvand, for grundvandet på by-

grunden var både urent og mest brakt. Peder Barkes Å løb oprindeligt direkte i fjorden, men ved opførelsen af det nye Aalborghus ved midten af 1500-årene ledtes vandet ind i en voldgrav om slottet og herfra gennem en sluse til Østerå. Først i 1700-årene førtes vandet i slotsgraven direkte til fjorden vest for indgangen til slottet, som det fremgår af Pontoppidans kort over Aalborg o. 1770.

Kort før 1571 anlagdes en ny vandmølle syd for byen. Den blev beordret nedbrudt på grund af de gener, opstemningen forvoldte lodsejerne i Østerådalen, men det skete ikke. Denne Mjels Mølle, fra

Fig. 24. Vandforholdene ved Aalborg blev reguleret mange gange af hensyn til mølledriften ved byen og forsyningen med husholdningsvand. Indledningen af Hasserris Å skulle tjene begge dele og især til at drive Ny Mølle ved Vesterå. Efter Pontoppidans Danske Atlas o. 1770.

1851 Kjærs Mølle, sendte først alt sit brugs- og overflodsvand videre ad åens oprindelige leje til Gammel Mølle, men når vandpresset her var stort, måtte man somme tider lede så meget overflodsvand ud i Peder Barkes Å, at slusen ved slotsgraven ikke kunne klare trykket. 1607 måtte den og dæmningen mellem slotsgraven og Østerå således forstærkes efter at være ødelagt. For bedre at kunne regulere tilstrømningen til møllesøen ved Gammel Mølle og sende mere vand direkte til Ny Mølle blev der kort efter gravet en kanal, Bleggårdsåen, fra Mjels Mølle langs vestsiden af Østerådalen til Skotgraven. Navnet Bleggårdsåen skyldes, at den løb gennem det areal, Aalborgs borgere brugte til at blege deres linned. Samtidig eller tidligere førtes Gammel Møllens østre overflodsvand gennem en forgrening på Peder Barkes Å, Klokkestøberåen eller Øster Gravens Å, øst om de bydele, der var tilkommet på denne side af byen ved overgangen til 1600-årene.

Indledning af Hasserris Å til Vesterå var et led i udbygningen af vandforholdene omkring den vestre del af Aalborg. Selve hændelsen fremgår af en større sag ved Aalborg byting 7. maj 1604, hvor Hannibal Gyldenstjerne til Restrup stævnedes Mandrup Parsberg til Høgsholm og lensmand på Aalborghus.⁷⁶ Sagen drejede sig om, at lensmanden og borgerne i Aalborg havde ledt åen ind til kronens Ny Mølle ved Vesterå, så Hannibal Gyldenstjernes enge i Drastrup og Frejlev led skade, og fiskenes opgang blev forhindret.

Det var selvtægt, synes Hannibal Gyldenstjerne at hævde, og krævede at åen blev lagt tilbage i sit gamle leje, som den havde haft fra Arilds tid. For sin påstand fremlagde Gyldenstjerne flere vidner på Hornum herredsting. 7. oktober 1594 havde to gode mænd således været på Aalborghus og stævnet Ove Lunge til Odden, daværende lensmand på Aalborghus, samt borgmester, rådmænd og menige borgere i Aalborg til at give møde på Hornum herredsting mandag førstkommande 14 dage (21. oktober 1594), hvor Hannibal og Niels Gyldenstjerne ville påklage, at en grøft, som var kastet fra Hasserris Å og ind til Ny Mølle i Aalborg har flyttet åen fra sit gamle leje og opstøver vandet på deres enge. Den 23. oktober havde andre synsmænd set, at noget var fyldt i den gamle ås leje, som vandet dog løb over, og desuden en stor grøft, som er opkastet fra åen til Kgl. majestæts mølle i Aalborg. I et tredje tingsvidne 28. oktober berettes, at der var lagt en bjælke over det gamle løb, og at den var holdt på plads af flere pæle, men at der ikke var tale om en opstemning. Endelig fremlagde Hannibal Gyldenstjerne et tingsvidne fra Aalborg byting 30. april 1604, hvori otte gode mænd erklærede, at hvis Hasserris Å skal forblive opstemmet, som den nu er, bliver Restrupgårds enge, Frejlev enge og Drastrup enge ødelagt, og ingen fisk vil gå op fra fjorden. På den baggrund krævede Hannibal Gyldenstjerne, at Hasserris Å skulle føres tilbage til sit gamle løb.

Så let gik det dog ikke. Slotsfogeden, Hans Wandal, mødte på sin husbonds vegne og hævdede, at den grøft, som var kastet fra Hasserris Å til Kgl. majestæts mølle i Aalborg, er kastet efter kgl. majestæts brev og befaling, før hans husbond, Mandrup Parsberg, fik Aalborghus i forlening. Som bevis fremlagde slotsfogeden det kongelige brev, dateret på Kolding-

hus 3. august 1590 til Ove Lunge, at han skulle lade åen føre ind til Aalborg i en grøft. Kongen havde retten til det strømmende vand, men havde han også ret til at føre det, hvorhen han ville? Sagens udfald kendes ikke, men ejerne på Restrup følte sig ikke tilgodeset. 1625 og 1629 var der stadig problemer og søgsmål, og det var der fortsat i 1654, hvor Laurids Lauridsen, foged på Restrup, og fire mænd fra Sønderholm 16. januar vidnede på Hornum herredsting angående den skade, der var forvold på Fjordengen ved Restrup.⁷⁷ Formodentlig er det i den samme sag, at der 29. juni 1654 blev taget et tingsvidne ved Aalborg byting, hvor det berettes, at Ny Mølle har haft sit vandløb fra Restrup Å (Hasseris Å), hvilket gamle folk mindes 50 år tilbage.⁷⁸ 13. august 1655 stævnedes Chresten Mortensen i Svenstrup på vegne af lensmanden, Erik Juel, den stridbare Jørgen Marsvin til Restrup, der havde ladet grave en grøft og ledt Hasseris Å igennem den til fjorden, så åen ikke længere løb ind til Aalborg.⁷⁹ Stævningen på Hornum herredsting førte tilsyneladende ikke til noget, for den gik videre til landstinget, men 29. oktober 1655 var sagen igen for Hornum herredsting, hvor Jørgen Marsvin blev tvunget til at tilkaste den nye grøft.

Ny Mølle

Navnet Gammel Mølle optræder først efter 1600. På den tid var den ny mølle anlagt ved Vesterå, som 1549 kaldes »nyg Mølle aae«. Det kan næppe betyde andet, end at Ny Mølle var bygget og en opstemning ved møllen en realitet allerede i 1500-årenes første halvdel. Skotgraven og Vesterå var formentlig ikke altid tilstrækkelig vandførende, så indledningen af Hasseris Å i 1594 må ses som en forbedring af tilstrømningen til Ny Mølle og som en ny befæstnings-

linje og kilde til husholdningsvand uden om den bebyggelse, der var opstået vest for Vesterå. Den efterfølgende indledning af vand gennem Bleggårdsåen kan have bedret forholdene for Ny Mølle yderligere, samtidig med at den virkede som en foranstaltning til at afværge spidsbelastninger ved Gammel Mølle.

Gammel og Ny Mølle var kronens ejendom, og administrationen lå under den kongelige lensmænd, men forpagtningen gav en temmelig god indtægt, så det omfattende gravearbejde kunne nok svare sig. Det var nemlig forbudt byens borgere selv at male deres korn eller få det gjort udenbys. Denne møllevang blev borgerne mindet om 17. januar 1625 af byfoged Jacob Vognsen, som efter kongelig befaling kundgjorde, at de skulle lade deres korn male herudi kongelig Majestæts møller og ikke forsende til andre omkringliggende møller, og efter kongelig Majestæts forordning af 16. februar 1617 ej heller tilstedes efter denne dag nogen at have håndkværne i deres huse at bruge, rug eller malt at male, som kan være kongelig Majestæts told og accise, såvelsom kongelig Majestæts møller til skade og afbræk.⁸⁰

Ny Mølle lå på vestsiden af Vesterå og var en såkaldt underfaldsmølle, dvs. at vandet fra en sliske ramte det lodretstående møllehjul under akselhøjden (se fig. 8). Et underfaldshjul er mindre effektivt, fordi kraftoverførslen som regel er mindre, men alligevel kunne Ny Møllens underfaldshjul trække både en rugkværn og en maltkværn, når det hele vel at mærke fungerede. For driften voldte konstante problemer, ikke blot med vandtilførslen, men også vedligeholdelsen, for ikke at tale om de vrangvillige og efterladende borgere. Den 25. maj 1625 var Ludvig Christensen fæster af Ny Mølle, han tog da et tingsvidne på Aalborg byting, at der siden tre dage før pinse ikke kunne

Ejere af Ny Mølle

- 1650 kronen/Frederik 3.
- 1650-1651 Henrik Møller, tolder i København
- 1651-1651 Erik Juel til Hundsbæk (søhelten Niels Juels far, lensmand på Aalborghus 1648-1657)
- 1651-1651 Hans Sørensen, borgmester (1625-1630) og tolder (1630-1651) i Aalborg
- 1651-1682 Niels Jespersen og Jacob Urbansen Gjedsmænd, Hans Sørensens svigersønner
- 1682-1688 Hans og Urban Jacobsen, sønner af Jacob Urbansen, Laurids Kjærulf til Viffertsholm, svigersøn til Jacob Urbansen og Niels Jespersen, dr.
- 1688-1696 Niels Jespersen, dr., derefter svigersønnen
- 1696-1725 Erik Jensen, rådmand i Aalborg, derefter
- 1725-1744 enken, Ane Nielsdatter
- 1744-1756 Christen Nielsen Ørsnæs
- 1756-1781 Johannes Benzøn til Sohngaardsholm
- 1781-1803 Christen Jensen Springborg fra Hals, derefter hans søn
- 1803-1814 Jens Christensen Springborg
- 1814-1829 Christen Jørgensen Springborg, derefter hans søn
- 1829-1834 Jens Christian Jørgensen, derefter
- 1834-1861 enken Ane Sophie Smidt, gift med Johan Peter Hemme
- 1861-1868 Lars Christiansen Zinck og Jens Larsen Christiansen Zinck, hans søn
- 1868-1882 Jens Larsen Christiansen Zinck
- 1882-1897 A/S Aalborg Dampmølle (Jens L. C. Zinck var direktør i selskabet)
- 1897 Aalborg byråd (vandmøllen og opstemningsretten, bygninger forblev)
- 1897-1911 A/S Aalborg Dampmølle kontor og lager
- 1911-1935 Valdemar Nielsen, købmand
- 1935-1962 Sophus Petersen A/S, støbegodsforretning
- 1962-1964 Georg Stenild-Petersen og Olaf Stenild-Petersen, hans sønner
- 1964-1978 Georg Stenild-Petersen, kontormøbelforretningen Ny Mølle
- 1978-1998 Eline Stenild-Petersen, hans enke
- 1998 Helle Stenild Zinck og Sophus Stenild-Petersen, deres børn

males korn, fordi åen var fyldt med skarn og is, så vandet i Hasseris Å løb direkte ud i Limfjorden. Et nyt syn, fremlagt på bytinget 11. september 1626, gav samme resultat med hensyn til åens tilstand,⁸¹ og den 20. november samme år synede lensmanden på Aalborghus møllen sammen med synsmænd af Aalborg

og fandt alt elendigt.⁸² 19. oktober 1629 kunne Ludvig Christensen heller ikke betale skat, fordi han ikke kunne male korn, da Vesterå på sit stykke fra skarp- retterens hus i Mestermændens Gyde var opfyldt med skidt og skarn. Ridefoged Hans Andersen på Aalborghus og fire mænd måtte ud for at se på sagen.

Den 3. oktober 1631 var der igen syn på Ny Mølle. Fire synsmænd foretog besigtigelsen og afgav følgende, let omskrevne beretning. Da vi var samlet på åstedet og beseer at møllehuset er slet forfaldent og nedsunket, jærnværket er også nedsunket på hjulet, så at kværnen ikke kan gå. Vandværket udenfor er slet forfaldent, såvel som renderne, hjulet og taget slet fordærved og duer ikke. Vinduerne er slet fordærved og duer ikke. Bolværket ved øster side, som tilhører byen, er mesten forfaldent. Åen neden for møllen er fyldt med skarn, og åen oven møllen helt igennem byen forfyldt med urenlighed, som er udvæltet i åen, besønderlig fra Helligåndsklostrets ejendom. Bolværket ovenfor møllen og tværs igennem byen er mesten øde og fordærved, så at urenlighed kan flyde i åen, og at åen ikke kan have sit rette løb til møllen. Fra Vesterport og ud ad Hasseris Å til vade-stedet er åen mesten forfyldt og igennem graved, så de ikke kan se eller forsvare andet, end samme Nye Mølle er slet øde, så at ingen kan give skyld af samme mølle, med mindre den bliver færdiggjort og åen opkastet med sit rette løb, som det har været tilforn.⁸³

Dette billede af konstante vedligeholdelsesproblemer er formentlig dækkende for hele møllens funktionstid fra begyndelsen af 1500-årene til nedlæggelsen små 400 år senere, selv om forholdene dog nok ikke altid var så ringe, som omkring 1630. Aalborg Bys Vider og Vedtægter fra 1549 har hele afsnit om »skarn i Aaen« og »mog som udføres«,⁸⁴ så problemet var ikke nyt. Gammel Mølle var blevet hovedstandsat i 1610, og den måtte utvivlsomt repareres og istandsættes hele tiden for at holde trit med råd, forfald og det kraftige mekaniske slid, driften indebar. Det samme gjaldt for Ny Mølle. I et tingsvidne af 26. maj 1654 nævnes, at Ny Mølle (igen) trængte til et nyt hjul og nye kværne.⁸⁵

Fig. 25. Vesterågade blev bebygget gennem 1500-årene og udlagt som kanalgade. Ny Mølle lå bag træet i baggrunden. Driften ophørte i 1897, hvor også Gammel Mølle udgik, åerne gennem byen blev kastet til og Hasseris Å førtes over i sit nuværende løb til Limfjorden. Foto set mod syd fra havnen o. 1870. Aalborg Stadsarkiv.

Fæstere af Ny Mølle

1606 fæstede Ludvig Christensen Nye Mølle, som Niels Møller fradøde.⁸⁶ Længere tilbage rækker oplysningerne ikke. Igen den 24. oktober 1611 nævnes Ludvig Christensen i Ny Mølle i en sag, hvori kongen gav lensmanden på Aalborghus ordre på omgående at skaffe mel som proviant til den Kalmarkrig (1611-1613), Christian 4. netop havde startet. Fra Aalborghus blev der leveret korn til de tre møller i byen, og de måtte køre i døgn drift i tre uger for at efterkomme ordren. Den 24. oktober 1611 stillede de tre møllere på Aalborghus og fik kvittering for deres ydelser af slotsskriveren, Laurids Hansen.⁸⁷ 1633 fæstede Jens Christensen Ny Mølle efter Ludvig Christensen,⁸⁸ som dog ikke dermed var ude af billedet. 14. januar 1634 måtte han stævne Søren Madsen, skriver på Stjernholm, der havde anket en dom over en restance vedrørende Ny Mølle.⁸⁹ Den nye fæster, Jens Christensen, må være død før 1647, for det var Johanne Sørens datter i Ny Mølle, der blev stævnet i en sag 15. marts dette år, og hun er formentlig hans enke.⁹⁰ Efterfølgeren, Søren Jensen, måske en søn, blev 28. februar 1648 stævnet af Anders Madsen i Aalborg kloster, fordi han havde skudt to tamme duer i Chr. Mumgaards have.

Vi ved ikke, hvor længe Søren Jensen fæstede møllen. Den blev solgt fra kronen i 1650, men forblev, som det synes, en investeringsejendom de følgende

par hundrede år. 25. juli 1662 nævnes Christen Jensen møller i Ny Mølle i en sag angående told af malt og kornmaling. 17. marts 1665 klagede Christen Jensen på tinget over, at malt blev malet udenbys, og 9. september 1671 blev der læst en kongelig forordning, der pålagde borgerne at bruge Ny Mølle, så kronen havde ikke solgt sin ret til at bestemme. Møllerne blev nok solgt fra, men de var stadig privilegerede og altså under kongelig beskyttelse. 20. december 1672 aflagde Christen Jensen ed om ærligt mølleri. 20. januar 1672 lod den ene af ejerne, Niels Jespersen, foretage syn af bygningerne til Ny Mølle, og Christen Jensen stævnedes ham 19. januar 1685 for et udlæg. 1. marts 1686 tog han vidne på, at møllen manglede vand. 8. februar 1686 blev han pantet af Niels Jespersen for en gæld på 116 sldl., og 7. marts 1687 stævnet af svogrene Jacob og Peder Christensen angående arveafkald for fædrene og mødrenes arv efter Sidsel Christensdatter.⁹¹ 19. oktober 1691 kaldes han tidligere møller i Ny Mølle. 13. maj 1698 var Niels Poulsen møller i Ny Mølle.⁹²

Efterskrift

Udnyttelsen af Hasseris Å afspejlede det gamle samfunds sociale hierarki. De ganske små møller, eneste-gårdenes og det lille elværk i Øster Hornum, fandtes i begyndelsen, hvor vandet endnu var svagt og sparsomt, derefter brugte herremanden vandet, hvor det var magtfuldt fra Tostrup til Restrup, men øverst tog kongen sig af at bruge det, hvor der var mest. Kongen veg ikke tilbage for at tage sig sin ret, imidlertid, Ny Mølle måtte sælges fra kronen i 1650, og også Mjels Mølle og en lidt yngre stampemølle syd for solgtes fra i henholdsvis 1658 og 1661 sammen med Gammel Mølle. De gentagne svenskekrige tærede hårdt på rigets finanser, så der måtte lægges ud af krongodset for de mange lån. Privatiseringen sneg sig ind. Stampemøllen blev nedbrudt kort efter 1788. Mjels Mølle overgik til klædefabrik i 1851. En barkmølle ved Østerport, som formentlig stammede fra begyndelsen af 1600-årene, synes udgået i 1800-årene.

Privatisering eller ej, ved koleraepidemien i 1853 blev det klart, at de mange åløb gennem Aalborg var sundhedsfarlige. Den stærkt voksende befolkning med deres latriner, fjerkræ og kreaturer i baggårdene omdannede reelt åerne til åbne kloaker. Fra 1870'erne måtte det ene parti efter det andet overdækkes for at dæmpe stanken og lette trafikken. I en beslutning

Fig. 26. Vesterågade ved Ny Mølle o. 1910. Aalborg Stadsarkiv.

om kloakering 30. november 1896 vedtog Aalborg byråd at købe Ny og Gammel Mølle med opstemningsretten og lade de resterende åbne partier af åerne overdække. Dette arbejde skulle være færdigt før nytår 1898. I 1897 ledtes Østerå uden om byen gennem en stensat kanal fra Kjærs Mølle til Sønderbro og videre i et rør til Limfjorden ved Teglgårdshavnen. Ved samme lejlighed blev Hasserris Å ledt gennem den nuværende kanal forbi Vester Enggård og Danesøminde til Limfjorden, og den gamle kanal fra 1594 tilkasted. ⁹³

De mange større og mindre åer, vandmøllerne og kanalgaderne gav Aalborg en fantastisk stemning, men vandløbene blev misbrugt. Set fra den synsvinkel var det hensigtsmæssigt, at de blev tilkasted og ført uden om byen i forbindelse med kloakeringen i slutningen af 1800-årene. ⁹⁴ I dag ville skarn og forurening måske være et mindre problem, og en partiel genåbning kunne sagtens lade sig gøre. Det kræver selvsagt langsigtet byplanlægning, men gevinsten af autenticitet for byens befolkning og de mange mennesker, som besøger den fra det store opland eller som turister, vil være kolossal.

Den moderne udnyttelse af Hasserris Å er lige så stedmoderlig. Herregården blev solgt til husmænd, vandkraften udgik som kraftkilde, landbruget drænede sig til større udbytter. I dag fungerer åen i hovedsagen som en afvandingskanal for landbrug og enge. I den henseende afspejler åens brug det moderne samfunds produktionsmåde. Omkring 1995 arbejdede Nordjyllands Amt på at få lagt et stykke af åen tilbage i de gamle slyngninger. Planen drejedes sig om et par kilometer af kanalen fra 1917 inden det 90 graders knæk, hvor åen går ret mod nord til udløbet i Limfjorden. Desværre kunne der ikke opnås enighed med enkelte lodsejere, så det rette forløb

måtte bevares, men der blev gravet af brinkerne, så åen har mulighed for at brede sig, når der er meget vand.

Hasserris Å rummer mange naturmæssige og kulturhistoriske kvaliteter, der ved planlægning, synliggørelse og tilgængelighed kunne komme byens og egnens befolkning til gode, og åen og dens natur ville også have godt af en genopretning, især på stykket over engene. De ovenstående par kapitler af Hasserris Å's historie viser, at folk har udnyttet dens økonomiske potentialer gennem mange århundreder, men vi hører ikke noget om dens herlighedsværdier. Måske var mennesker i det daglige allermost glade for, at den var der. For åen hører til i landskabet, giver det karakter, skaber sit eget nærvær og danner miljøer, også menneskeskabte, som sikkert også i fortiden afgav en egen fortryllelse. Vi kan kun opfordre til, at der gøres en indsats for, at disse værdier bliver et aktiv for nutidens øjne.

*Ole Færch
Jørgen Elsøe Jensen*

Litteratur

- Birkeland, K. (1970): *Mål & vægt*. København.
- Bjergposten, udgivet af Lokalhistorisk Forening for Frejlev, Nørholm og Sønderholm Sogne.
- Bricka, C. F. (1885-): *Kancelliets brevøger vedrørende Danmarks indre forhold*. Rigsarkivet. København.
- Carelli, P. (2001): *En kapitalistisk anda*. Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark. Lund.
- Færch, O. (2004): *Diplomatarium Hornumense*. Tingsvidner, breve og andre dokumenter fra Hornum herredsting, Nibe og Nørholm birketing 1216-1636.
- Gjedsted, H. (2003): *Aalborgs møller i 1600-årene*. Aalborg.
- Gjedsted, H. (2004): *Lidt om søfart i 1600-årene*. Aalborg.
- Gjedsted, H. (u.å.): Uddrag af Hornum herreds, Hornum-Fleskum herreds, Nørholm birks og Aalborg bys tingbøger. Findes på Slægtshistorisk Forening for Aalborgegnens hjemmeside: www.protokoller.dk.
- Jensen, J. E. (1995): *Danmarks Middelalderlige Byplaner*. Nordjylland. Odense.
- Jensen, J. E. (2000): *Hasseris – fra landsby til forstad*. Aalborg.
- Orlien, J. (1998): *En mølle ved Vesterå og dens ejere*. Aalborg.
- Petersen, V. (u.å.): *Vandmøller og landskab i Nordjylland*. Esbjerg.
- Petersen, V. E. (1966): *Lærebog i matrikelvæsen 1. del*. København.
- Topholm, J. (2007): *Separat? Det er klart*. Aalborg Kloakforsyning i 125 år. Aalborg.
- Trap, J. P. (1924): *Kongeriget Danmark*. Aalborg Amt. 4. Udg. København; s. 628-629.
- Værnfelt, K. (1953): *En vandring i fortidens Aalborg*. Aalborg.
- Værnfelt, K. (1957): *Aalborgs historie*. Aalborg.
- Østergaard, N. (u.å.): *Gårdene i Tostrup*. Utrykt manuskript. Aalborg Stadsarkiv.

Arkivalier

- NLA, G141, Restrup godsarkiv. Det Nørrejske Landsarkiv. Viborg.
- RA, Rentekammeret, matriklen 1664 og 1688.
- RA, Kongens Retterting.
- RA, privatarkiver på papir.
- Arnagnæanske Samling, Diplomsamlingen.

Noter

RA, Rigsarkivet.

NLA, Det Nørrejske Landsarkiv. Viborg.

- ¹ Reglen om det faldende skalaafkast i førindustrielle landbrug er formuleret af den danske landbrugsøkonom Ester Boserup (1965): *The Conditions of Agricultural Growth*. London.
- ² Carelli 2001, s. 85ff.
- ³ Hornum herreds tingbog 12.6.1654.
- ⁴ Udgivet o. 1595.
- ⁵ Barn af Himmerland VII, s. 63 og oplysninger indsamlet af nu afdøde Poul Christensen, formand for Lokalhistorisk arkiv, Ø. Hornum og lærer Niels Nørgaard Nielsen, Ø. Hornum.
- ⁶ Gabriel Gyldenstjerne var søn af Henrik Gyldenstjerne til Restrup, † 1517, og Karen Bentsdr. Bille, † 1540. Han var 1534-36 lensmand på Københavns slot og herefter til sin død lensmand på Ørum i Thy og på Hundslund kloster. 1543 var han halsløsningskommisær og underhandlede med de jyske bønder ang. deres deltagelse i Grevens fejde på Skipper Clements side. Han var en grisk godssamler, der evigt lå i strid med sine naboer. Omtalt i Danmarks Adelsårbog, 1926, Gyldenstjerne, s. 20. Sagnet fortæller, at Gabriel Gyldenstjerne havde lavet akkord med Fanden. Gabriel skulle have al den jord, han kunne ride om, i den tid præsten prædikede i Sønderholm kirke. Til gengæld skulle Fanden have Gabriels sjæl, når han døde. En søndag morgen begyndte Gabriel sit vilde ridt fra Hasseris skel og langs fjorden mod vest. Før Nørholm drejede han sydover og op over bakkerne. Idet han passerede Troldkirken, rejste Fanden sig, han havde nemlig fra det høje punkt fulgt Gabriels tur, og råbte: »Gabriel, oh Gabriel, du gaber for vidt«. Herved blev Gabriel Gyldenstjernes hest bange, stejlede og tog nogle mægtige sidespring. Det bevirkede, at Restrup skel, som ellers er omtrent snorlige, kom til at gå i siksak. Sagnet fortælles af Bernhard Jacobsen i *Bjergposten*, 1982. Det synes at være en genfortælling af E. Tang Christensen, *Danske Sagn VI*, nr. 513 og 514.
- ⁷ NLA, pergamentsamlingen, nr. 376. Udtaget af Restrup godsarkiv.
- ⁸ Goerim tilhørte Viborg domkirke og nævnes i kapitlets statutter af 8.6.1440: "Undecima Præbenda qvæ est Horuum, pro corpore habeat curiam dictam Soruum in Synderholm, pro una Lasta annonæ: sed pro mensa unam Lastam annonæ habeat in Nørholm, cum dimidia Lasta salis de Lessøe" (I oversættelse: "Elvte præbende, som er Hornum, besidder en gård kaldet Soruum (fejlskrift for Goerim eller Godrim) i Sønderholm for en læst korn: til bordet en læst korn i Nørholm, med en halv læst salt fra Læsø"). Statutterne findes i Pontoppidan *Annall. eccles. Dan. II*. p. 571-85. I matriklen 1688, markbogen, angives: "Nok her for uden findis En ½ gaard Ligendis I Taastrup Møllemark, Kaldes Goerim, i Sønderholm sogn. Ejerne er Mads Sørensen i Nørholm og Mathias Worm i Ribe". Svend Christensen og Poul Lauersen fæstede 21.4.1727 Goerims gårds ejendom, hartkorn 2-1-3-0. 17.6.1743 fæstede Poul Laursen Goerim i Tostrup (Register til Restrup gods fæsteprotokol). 2.2.1764 fæstede Christen Nielsen af Volstrup af Restrup gods den gård kaldet Goerim i Sønderholm sogn, som Niels Svendsen sidst havde og ægtede hans enke, Else

Simonsdr. Hartkorn 2-1-3-0 (Restrup gods fæsteprotokol, film nr. 449709). Niels Svendsen døde 1764, og skiftet efter ham fandt sted 10.2.1764 (G141-84, Restrup gods skifteprotokol 1761-74, s. 101). Den 28.4.1794 fæstede Søren Gjølbø det sted Goerim i Sønderholm sogn, som Christen Nielsen sidst havde, men opgav formødest helbred, hartkorn 2-1-3-0. Han var fæster til 1820. 1820-42 fæstedes gården af Carl Emil Støj, 1842-71 var Jens Jensen i gården, 1871-1908 Anders Larsen, 1908-39 Jens Larsen Munk, 1939-45 Peder Kusk Kristensen, 1945-54 Søren Jensen, 1954-56 Kresten Holm Knudsen, 1956 Aage Buus Andersen. Gården kaldes endnu Goedrim, matr. nr. 1a, Tostrupvej 135.

⁹ NLA, G141-1, Restrup gods.

¹⁰ "Olluff Nielsøn i Ellidtzhouff Herridts foged i Hvornum Herred, Helle Christensen, Molberg, Christen Sørensen i Hornum och Christen Andersen skriffver, Gjør vitterligt att Aar 1674 Mandagen dend 26. Octobr. Paa Hvornum herredtz thing vaar schicket velagt och forstandig Mand Urban Andersen, Klitgaard, som Esket oc sig itt fuldt thingsvidne aff efterskr. dannemænd, som ere forne Helle Christensøn i Molberg, Christen Sørensen i Hornum, Anders Christensøn, Niels Sørensen Plind(?), Olluff Olluffsøn, Poell Pedersøn ibm., Jens Jensøn Yde i Ellidshouff och Niels Christensøn ibm. De vidne att de samme dag paa forne ting hørde och saede for dennem stande for Thingsdomb Jens Mortensøn i Sønderholm, Morten Sørensen, Christen Christensøn och Niels Mouridtzten Ibm. som med deres Eed tilstod dennem i Sandhed fuld vitterlig att efterskrefne i Sønderholm sogn Nemblig Thostrup mølle, som udi Matriculen indført haffver vered,

och siden første Kejsers Krigs tid, och icke de viste, hvad den haffver skyldet eller den tilhører, Item it øde boel samesteds, som skal være giffven til Nibe Kierche, ey heller viste hvad det skylte, Nochsam en gaard Ibm Peder Thomisøn sidst paaboede och (ulæseligt) haffver værid øde Nogen Aar och ingen Ejermand haffver kendt sig derved, haffuer skyldet 6 Td 7 Skp och nogen alb H. Korn. Bestod Jep Andersøn och Niels Madtzøn i Sønderholmb ved Eed efter Recessen, de i dag fiorten dage befind och oversellgaff forne vidnes perchuri til deris Corporal hid i denne til Hvornum herredsting dens Sandhed herom gestandig være herr til steffnet och oversellgaff hr. fornemme Mand Mogens Villumsøn Kongl. Maytts amptschriffer, talde med ham selff paa Aalborg Slott om hand her till vilde haffve Noget at svare och var Urban Andersøn herefter tingvidne. Att saa er passeret Vidne Vi med Vores Zignete. Actum ut Supra. Christen Andersøn Eghd." 3 signeter. RA, samlingsmappe 1662 til 1800. I samme mappe en redegørelse for sagen. Oplyst af Chr. Slot, Skovlunde.

¹¹ RA, matriklen 1664, nr. 1833A, fol. 381b, Hvornum herred, Sønderholm sogn. Afskrevet af skov ejer Bernhard Jacobsen, Restrup. Om de historiske matrikler; se Petersen 1966.

¹² Sammentælling af hartkornet 1664 og 1688 viser, at det nævnte hartkorn ikke har eksisteret.

¹³ Nævnes 27.2. og 17.4.1654 i et par sager ved Hornum herredsting. Delefoged Christen Mortensen i Svenstrup stævnedes da, på vegne af Thomas Christensen i Volstrup, Lars Jensen i Tostrup vedr. gæld, sikkert leje. Lars Jensen nævnes i matriklen 1664 som fæster af et bol med hartkorn 3-3-2-1 3/7.

- ¹⁴ Hornum herreds tingbog 6. og 20.2.1665. Fæstere kaldes fejlagtig Chresten.
- ¹⁵ Hornum herreds tingbog, s. 12b og 23b.
- ¹⁶ Birkeskriver Chr. Andersen i Nibe, der optrådte som visse bud for birkefoged Mads Sørensen Wolf i Nørholm, stævnedede 16.12.1678 Peder Nielsen i Tostrup Mølle. Hornum herreds tingbog. I matrikelekstrakt 1680 (RA, Rentekammeret, 311.175) nævnes 1 bol Laurs Jensen, hartkorn 3-3-2-1 3/7, hvoraf tilkommer Præsidenten 1/3 hartkorn 1-1-0-2 6/7. Mads Sørensen i Nørholm tilkommer de øvrige 2/3 udi Laurs Jensens bol nu Peder Nielsen påbor, hartkorn 2-2-1-2. Efter den nu afdøde lokalhistoriker i Sønderholm, Niels Østergaard, skulle der i matrikelekstrakt af 1680 nævnes "Peder Nielsen nu Peder Jensen i Ridemands Mølle htk. 2 td. 1 skp. 3 fdk. deraf tilkommer Borgmester Sl. Mathias Worm i Ribe 5 skp. 3 fdk. 2 alb. af møllen, gårdens hartk. gl. matr. 2-2-1-2, ny matr. 1-3-3-1, såsom han har efter fæstebrev sådan tillades ham lovligt derfor". Denne matrikelekstrakt har ikke kunnet findes, men hvis afskriften er korrekt, må Peder Jensen i Ridemands Mølle have afløst Lars Jensen, og Peder Jensen og Peder Nielsen må da have delt ejendommen nogle år i perioden 1680-88. I matriklen 1688 nævnes Peder Nielsen som fæster af "Taastrup Mølle Jord, gl. hartkorn. 3-3-2-1 3/7, ny 2-1-3-0". Birkefoged Mads Sørensen Wolf i Nørholm ejede 2/3 og borgmester Mathias Worm i Ribe ejede 1/3 (RA, matriklen 1688). Det fremgår klart heraf, at der ikke var nogen mølle, det er kun jorden til gården, der nu kaldes Tostrup møllejord, selv om det var mere end 40 år siden, der havde været mølle. Peder Jensen i Ridemands Mølle havde da ikke længere nogen del af ejendommen.
- ¹⁷ "Enden er paa affbemeldte hoffuedgaards grund opsat en Weir Møll, samme Mølle findes Widere for et hartkorn Taxerit j beregningen." RA, matriklen 1688, markbog 1431.
- ¹⁸ Måske var vindmøllen allerede etableret før 7.1.1661, for da stævnedede velbyrdige Jørgen Marsvin til Restrup, Anders Christensen, møller i Kærs Mølle, vedr. Niels Nielsens arbejde i Restrup Mølle, men da den stævnedede er vandmøller, kan det måske også være udtryk for, at Jørgen Marsvin har forsøgt at få vandmøllen i gang igen (Aalborg byfogeds tingbog 1661, s. 02b). I samme retning kan måske tolkes Jørgen Marsvins stævning 26.3.1661 mod Anders Christensen, møller i Kjærs Mølle, for landgilde for møllerens stedsøn i Restrup Mølle og stævning mod Niels Nielsen, tidligere møller i Restrup Mølle, ang. brud på kontrakt om Restrup Mølle (Aalborg byfogeds tingbog 1661, s. 59a). Der har åbenbart været problemer mellem Restrup og ejeren af Kjærs Mølle, for 8.4.1661 stævnedede Jørgen Marsvin Anders Christensen, møller i Kjærs Mølle, for overfald på Thomas Jensen i Sønderholm (Aalborg byfogeds tingbog 1661, s. 66b og 67a). Restrup Mølle var jfr. 1688-matriklen øde. Det må være vandmøllen, der her hentydes til. I Restrup gods' jordebog 1697-98 og 1701 nævnes Poul Nielsen i vejrmøllen. Hans afgift var da 14 tdr. byg. 17.12.1705 stævnedede major Chr. Fr. Levetzau, Restrup, Poul Nielsen i Restrup Vejrmølle ang. vedligeholdelse af møllen. Hornum-Fleskum herreds tingbog.
- ¹⁹ NLA, G141-84, Restrup gods skifteprotokol. Skiftet er omtalt i Niels Østergaards artikel "Niels Poulsen – Mesterskrædder i Flechefjord i Norge" i Bjergposten 1984.

- ²⁰ Niels Østergaard skriver, at Poul Nielsen i Tostrup Mølle blev gift 16.4.1680 i Nørholm med Else Pedersdr. Kjærulf, datter af Peder Bertelsen Kjærulf i Hyllegaard i Nørholm, men dette er ikke korrekt. Der står Peder Møller i kirkebogen, hvilket også bekræftes af Nørholm birks tingbog 19.12.1684.
- ²¹ Hvordan dette hænger sammen med, at Chr. Fr. Levetzau til Restrup 22. august 1717 købte Tostrup Mølle som ryttergods, er ikke klart, men da Levetzau allerede byggede møllen 1708-09, må det forstås sådan, at det kun er jord nær møllen, der blev købt.
- ²² Østergård u.å., matr nr. 3., s. 58.
- ²³ Formodentlig Lundergaards Mølle, Jetsmark sogn.
- ²⁴ NLA, G141-14, Restrup gods fæsteprotokol.
- ²⁵ Bjergposten 1998.
- ²⁶ NLA, G141-7 og 8, Restrup gods, Jordebøger og hartkornsspecifikationer, Matrikler 1739, Restrup Mølle 1-4-3-0. Jordebog 1757. Hartkornspecifikation 1807, 22, 24, 25, 25, 26, 28, 40, 42-43, jf. film 44.97.08. Aalborg Stadsarkiv.
- ²⁷ Østergaard u.å., s. 147, 82.
- ²⁸ NLA, G141-84, Restrup gods skifteprotokol 1761-74, s. 511.
- ²⁹ Register til Restrup gods fæsteprotokol 1719-76.
- ³⁰ NLA, G141, Restrup gods, Reversaler og papirbreve 1515-1847, Designation på gods, ca. 1830, Litra R, Forskelligt, nr. 7.
- ³¹ Restrup gods, G141-21 efter afskrift på Lokalhistorisk arkiv, Ø. Hornum.
- ³² Register til Restrup gods fæstebreve, henvisning til Protokol III, s. 130.
- ³³ Register til Restrup gods skifteprotokol, G141-85, s. 460 og 478b.
- ³⁴ NLA, G141-7 og 8, Restrup gods hartkornsspecifikation.
- ³⁵ Andreas Poulsen havde den stadig 9.7.1825. Register til Restrup gods fæstebreve, med henvisning til Protokol III, s. 131.
- ³⁶ Oplysningerne om Restrup Vandmøllens historie er delvist baseret på Svend Stoffersens artikel i Bjergposten 1984.
- ³⁷ Mogens Gyldenstjerne arvedes af sønnen Hannibal Gyldenstjerne, † 1608, hvis enke Helvig Kaas beholdt hans part til sin død 1638, og vist også af sønnen Christen Gyldenstjerne. Anne Parsbergs del tilfaldt sønnen Niels Gyldenstjerne, hvis enke, Kirsten Lykke, døde 1630. Yderligere delinger af gården bragte parter til bl.a. Christoffer Lindenov, Niels Parsberg og Jørgen Marsvin, der fra 1647 synes at have været eneejer.
- ³⁸ Kulturarvsstyrelsen, fredning nr. 1212:59. Fredningen af dæmningen skyldes en stor indsats fra daværende ejer af Restrup Skov, Bernhard Jacobsen, som nærede stor interesse for områdets historie, og som den måske eneste kendte til dæmningsens eksistens. I forbindelse med etablering af Ny Nibevej nord om Restrup henledte han i 1974 Nationalmuseets interesse på dæmningen og andre anlæg i området, ligesom han også tidligere foranledigede, at Aalborg Historiske Museum udgravede fundamenterne af møllerens hus ved Hestvad Mølle.
- ³⁹ J. nr. 1598, Hustomt, Store Restrup Skov.
- ⁴⁰ Kolding, Kr. (1942): *Historisk Skildring af Store Restrup*. Aalborg, s. 35.
- ⁴¹ Anne Gyldenstjerne var født før 1467 som datter af Knud Henriksen Gyldenstjerne til Restrup, † 1467, og Hilleborg Skinkel til Ivernæs, † 1494, og hun døde 26. juli 1521. Hun blev gift med Peder

- Bille til Svanholm, † 1508. Broderen, Henrik Knudsen Gyldenstjerne til Restrup, døde 14. november 1517 og var gift med Karen Bentsdatter Bille, † 1540. Anne Gyldenstjernes brev til samfrænderne er ikke dateret, men da hun døde 26. juli 1521 må brevet være fra før denne dato. Brevet er sikkert også fra tiden efter moderens død 1494. Sandsynligvis er det også fra tiden efter 1517, hvor broderen døde. Grunden til, at sagen kom op, kan være, at hun på grund af broderen ikke har ønsket eller turdet rejse sagen, men ikke har haft de samme følelser overfor svigerinden. Arvesagen som sådan gik tilsyneladende også i arv, for Anne Gyldenstjernes datter, Maren Bille, blev gift med Joachim Lykke til Buderupholm, der 1536 havde en strid med hustruens fætter, Gabriel Gyldenstjerne (privatbrev fra Esge Bille til Joachim Lykke, RA, M.S. XIII, 32, L, jfr. Landbohistorisk Selskabs Adkomstregistreringer 1513-50, Internettet). Anne Gyldenstjernes klage gælder i øvrigt også Binderup Mølle i Vokslev sogn, men der synes ikke at have været andre møller nær ved Restrup. Der tales heller ikke om andre anlæg i samfrændeskiftet på Restrup 1569.
- ⁴² RA, privatarkiver på papir, nr. 758, Knud Henriksen Gyldenstjerne.
- ⁴³ RA, Herredagsdombog 1586-89, s. 139-142B. Gavebrevet blev fremlagt 3. juni 1589 i en sag ved rettertinget om retten til en del af bygningen på Restrup.
- ⁴⁴ Den nyudgivne udgravningsrapport om Borringholm giver et godt eksempel. Kock, J. & Roesdal, E. red. (2005): *Boringholm – en østjysk træborg fra 1300-årene*. Århus.
- ⁴⁵ NLA, Udtagne breve, nr. 1236. Udtg. af Restrup gods, NLA, G141-1.
- ⁴⁶ NLA, perg. saml. nr. 376. Udtaget. af Restrup godsarkiv. G141-1. Omtalt i Poulsen, Th. (1909): *Store Restrup. En Historisk Topografisk Beskrivelse*. København, og Kolding, Kr. (1942): *Historisk Skildring af Store Restrup*. Aalborg.
- ⁴⁷ Kancelliets Brevbøger s. 222. Omtalt i Brask, Aa. (1950): *Vølstrup, en gammel himmerlandsk Gaard og dens Beboere*, s. 21. Anders Barby til Faurholm var kongens tyskfødte sekretær, senere rigskansler. Han fik 1545 tillagt Skt. Klara kloster i Roskilde og kaldes 1547 provst i Roskilde, da han af kronen købte hovedgården Faurholm på Sjælland. 1547-1559 var han provst i Viborg. Severinsen, P. (1932): *Viborg Domkirke med Stad og Stift i 800 Aar*. København, s. 375. Diplomatarium Viber-gense, s. 363.
- ⁴⁸ Munkebæk har afløb mod vest til området ved Binderup Å's udløb i Limfjorden, mens Skelbæk har afløb nordpå. Stykket af Munkebæks udløb i Limfjorden kaldes Petzhols Rende, mens det tidligere var navnet på hele Skelbæk op til Restrup Kærvej. De to bække har i dag karakter af grøfter og er kotemæssigt sammenkoblede ved vejen fra Restrup til Nørholm, men løber altså hver sin vej.
- ⁴⁹ Nævnt i dom af 20.4.1537, RA, Herredagsdombog nr. 1, fol. 32v-33v, jfr. Troels Dahlerup: *Det Kongelige Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's tid*, bind 1, s. 84. Kolderup-Rosenvinge, Gl. Danske Domme II, s. 18.
- ⁵⁰ Aalborg Museums udgravningsrapport J. nr. 1598, hustomt, Store Restrup Skov. Udgravningsrapporten er noget unøjagtig, og konklusionen om, at møllerens beboelseshus er ødelagt af et dæmningsbrud, er ikke korrekt.
- ⁵¹ Et foto af den udgravede bageovn findes i Fra Himmerland og Kjær Herred 1951-52, s. 405.

- ⁵² Møllen kaldes fortsat for Restrup Mølle. Hornum herreds tingbog 18.8.1640, s. 134-142. Kolding Kr. (1942): *Historisk Skildring af Store Restrup*. Aalborg, s. 18.
- ⁵³ Hornum herreds tingbog 22.6.1640, s. 77-84.
- ⁵⁴ Hornum herreds tingbog 21.5.1649, s. 86-89.
- ⁵⁵ Hornum herreds tingbog 9.7.1649, s. 119.
- ⁵⁶ Hornum herreds tingbog 1.4.1650, s. 67-71 og 102-117.
- ⁵⁷ Hornum herreds tingbog 7.9.1663, s. 120-123.
- ⁵⁸ Nibe birks tingbog 21.6.1651, s. 56.
- ⁵⁹ Hornum herreds tingbog 18.9.1665, s. 121-125.
- ⁶⁰ Nibe birks tingbog 12.6.1652, s. 50b, 24.7.1652, s. 67a og 1.11.1652, s. 111b.
- ⁶¹ RA, Chr. 5.s matrikel, markbogen.
- ⁶² Bjergposten 1984.
- ⁶³ Fra Himmerland og Kjær Herred 1915-17. *Tilstanden i Himmerland ved Aar 1735*, meddelt af Chr. Christensen, s. 544.
- ⁶⁴ Trap, J. P. (1961): *Danmark*. Femte udgave. Bind VI,3. København, s. 1039.
- ⁶⁵ Bjergposten 1978.
- ⁶⁶ Den såkaldte Hasserisgrøft, der i Aalborg Kommunes fortegnelse over vandløbene syd for Limfjorden kaldes nr. 4.12.
- ⁶⁷ RA, Herredagsdombog 1537, nr. 1, s. 33a, rettertingsdom 20.4.1537 (6. post dnicam. miserec. domini). Omtalt i Kolderup Rosenvinge, *Gl. Danske Domme II*, 19. jf. Rep. II nr. 5133.
- ⁶⁸ Arnmagnæanske Samling, Dipl. Dan. VII nr. 8.
- ⁶⁹ NLA, Restrup godsarkiv G141-1.
- ⁷⁰ Arnmagnæanske Samling, Dipl. Dan. X nr. 1.
- ⁷¹ Arnmagnæanske Samling, Dipl. Dan. X nr. 8.
- ⁷² NLA, G141-1, Restrup godsarkiv.
- ⁷³ NLA, Udtagne breve nr. 1241, udtg. af Restrup godsarkiv, G141-1.
- ⁷⁴ RA, Rigens Forfølgningsbog nr. I, fol. 119r, jfr. Troels Dahlerup: *Det Kongelige Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's tid*, bind 1, s. 705.
- ⁷⁵ Værnfelt 1957, s. 172. Jfr. Jensen 1995 og 2000, s. 51.
- ⁷⁶ NLA, Restrup gods, G141-1.
- ⁷⁷ Hornum herreds tingbog 16.1.1654, s. 8-10.
- ⁷⁸ Aalborg tingbog, jfr. Værnfelt 1953.
- ⁷⁹ Hornum herreds tingbog 13.8.1655, s. 85-87.
- ⁸⁰ Aalborg tingbog 17.1.1625.
- ⁸¹ Fra Himmerland og Kjær Herred 2000, s. 58-61.
- ⁸² Aalborg bys tingbog 20.11.1626.
- ⁸³ Aalborg bys tingbog 17.10.1631, s. 244, Tingsvidne af 3.10.1631.
- ⁸⁴ Topholm 2007, s. 13f.
- ⁸⁵ Aalborg bys tingbog.
- ⁸⁶ RA, Aalborghus lens regnskab 1591, stedsmål, Film M. 17. 904-917.
- ⁸⁷ Gjedsted 2004, s. 32.
- ⁸⁸ RA, Aalborghus lensregnskab, stedsmål 1633-34. Hans Gjedsteds afskrifter.
- ⁸⁹ Aalborg bys tingbog.
- ⁹⁰ Aalborg bys tingbog.
- ⁹¹ Aalborg bys tingbog.
- ⁹² Aalborg rådstue 13. maj 1698, 71b.
- ⁹³ Jfr. Orlien 1998, Jensen 2000, Gjedsted 2003.
- ⁹⁴ Topholm 2007.

Hasserisstuerne

Hasserisstuerne er en privat medlemsforening, som arbejder for at styrke Hasserisområdets sammenhold og identitet gennem lokalhistorisk arbejde.

Hasserisstuerne ønsker at være en aktiv formidler af bydelens kulturhistorie. Sigtet er at udbrede viden og skabe indsigt og ad den vej være med til at sikre Hasserisområdets fortsatte kvalitative udvikling.

De bliver medlem ved at henvende Dem til foreningens formand eller kasserer.
For yderligere oplysninger se www.hasserisstuerne.dk.

Foreningen er åben for alle interesserede.

Hasserisstuernes publikationer

- 1998 Leif Kudahl Østergaard og Jørgen Elsøe Jensen: Jul i Danmark for 150 år siden.
- 1999 Bitten Müller: Hasseris – mit Hasseris. En samtale mellem Bitten Müller og bibliotekar Anne Dorte Bech den 16.11.1993.
- 2000 Jørgen Elsøe Jensen: Hasseris – fra landsby til forstad.
- 2001 Jørgen Elsøe Jensen: Vandtårnet i Hasseris. Hasseris Haveselskabers Vandværks historie 1919-2001.
- 2002 Jacob Blegvad: Fra arkitektens arkiv.
- 2003 Jørgen Elsøe Jensen: »I længsel efter ...« Barndomserindringer fra Hasseris o. 1900-1960.
- 2004 Jørgen Laustsen: Thorvaldsensvej – en gade i 100 år.
- 2005 Jørgen Elsøe Jensen: Postkort fra Hasseris.
- 2006 Svend Erik Hansen: Solbyen i Hasseris.
- 2007 Jørgen Elsøe Jensen: Svalegaarden i Hasseris.
- 2008 Ole Færch og Jørgen Elsøe Jensen: Hasseris Å. En kulturhistorisk vandring langs åen.